

mijn *streek*

2021

NUMMER 4

THEMA

'Chill-momenten' en genieten van bloeiend groen in het stadspark van Kerkrade

THEMA

De ondergang van de Ridderschap van het Staatse Land van Valkenburg (1663-1794)

MERKWAARDIG VERHAAL(D)

Franciscus aan de Akerstraat in Heerlen

PORTRET

**Mejuffrouw
Truus Kok
(1922-2000)**

Omslag voorkant:

Truus Kok in haar werkkamer.

Foto: Pim Stuijbergen. Collectie

Spaarnestad Photo.

Colofon

Deze uitgave wordt mede mogelijk gemaakt door subsidies van de Gemeenten Heerlen en Brunssum. Nadruk van artikelen of gedeelten daarvan zonder vergunning van de redactie is verboden. De inhoud van de ondertekende artikelen blijft voor de verantwoordelijkheid van de schrijvers.

Uitgave: Stichting Historische Kring 'Het Land van Herle'

Opbraakstraat 62, 6432 BP

Hoensbroek.

Tel. 06-29518257.

E-mail:

redactie@MijnStreek-Parkstad.nl

website:

www.MijnStreek-Parkstad.nl

Bankrekening:

NL 86 INGB 0002 0699 07

(BIC: INGBNL2A) t.n.v. Het Land van

Herle, Heerlen

Bestuur: W. Terpstra, voorzitter, drs. A. Quaedackers, secretaris; H. Otten, penningmeester; P. Borger; R. Braad; mr.ir. J. Smeets.

Redactie: R. Braad, hoofdredacteur; drs. K. Linders, redactiesecretaris; drs. A. Quaedackers, eindredacteur; drs. S. Broers; J. Dohmen; dr. F. Gerards; F. Patelski; drs. D. Smeets-Habets.

Richtlijnen voor de auteurs:

Artikelen kunt u per post of liever per mail sturen naar de redactie. Nadere richtlijnen voor het aanleveren van kopij vindt u op de website of worden op verzoek toegezonden.

ISSN: 2468-6166

Jaargang 6 – 2021

Verschijnt driemaandelijks. Abonnementen per jaar à € 21,00 of € 20,00 bij automatische incasso. Looptijd van een abonnement is uitsluitend per kalenderjaar. Bij tussentijdse bestellingen worden reeds verschenen nummers van dat jaar nageleverd. Prijs van dit nummer: € 6,50, excl. porto- en verpakingskosten.

Vormgeving: Lieke Boumans-Willems

Druk: CPF XL Communication, Landgraaf

Twee symposia en een tentoonstelling verder. En dan?

Vorig jaar kon het niet doorgaan, ons symposium ter gelegenheid van het 75-jarig bestaan van de Historische Kring 'Het Land van Herle'. De coronamaatregelen lieten het niet toe. Het was goed dat we het dit jaar in de Rousch konden inhalen. Voor wie er niet bij kon zijn: de gedegen presentaties kunt u nog bekijken via <https://www.landvanherle.nl/2021/10/08/symposium75jaargemist/>.

Ook een tweede symposium, dat samen met Historisch Goud en Schunck* was opgezet, kon doorgaan. In 2025 willen we herdenken dat Heerlen als vestingstad 800 jaar bestaat. Het symposium 'Landsfort Heerlen, een vesting van steen en verbeelding' vond plaats op 31 oktober bij Schunck*. Iedere deelnemer kreeg na afloop een reader mee naar huis met een samenvatting van eerder gepubliceerde artikelen door Egidius Weerts genaamd 'Herle, des Heeren Vestigheyt ende Gevenckenisse (1000-1700)'. Het symposium gaf een aanzet tot nader onderzoek naar de geschiedenis van de vesting.

De komende tijd zullen deelstudies gepubliceerd worden. Een is er al, die van historisch geograaf Luuk Keunen, zie de rubriek *Aangestipt*.

Een fraaie tentoonstelling in 'De Vondst' in Heerlen en boek doen volop recht aan de periode van de mijnbouwindustrie van Parkstad Limburg. Ze gaan over de voor deze regio belangrijke architect Jan Stuyt: 'Jan Stuyt 1868-1934, architect en stedenbouwer in Parkstad' (zie eveneens *Aangestipt*). Verbazingwekkend is het groot aantal ontwerpen van ca. 40 (mijn)kolonieën, die samen ongeveer 3500 huizen omvatten. Hiervan is (helaas) inmiddels de helft gesloopt. Gelukkig zijn er enkele buurten aangewezen als beschermd stadsgezicht.

Het is goed dat de genoemde projecten alle konden doorgaan, de coronabeperkingen ten spijt. En dan? De resultante van deze drie projecten is dat ze niet af zijn. Er wordt gewerkt aan de gepresenteerde onderwerpen om deze uit te diepen met verder historisch onderzoek. Uiteindelijk zullen deze worden verwerkt in (deel) studies die hopelijk in de eerste helft van 2022 worden afgerond. In het volgende nummer van *MijnStreek* bijvoorbeeld zullen we meer aandacht schenken aan het werk van Jan Stuyt. Gezamenlijke erfgoedverenigingen maken zich er sterk voor dat het erfgoed van deze vermaarde architect zo authentiek mogelijk wordt bewaard. Of het succes zal hebben?

Kortom, ook in 2022 blijft de geschiedbeoefening actueel en blijven de historici actief. We hopen in dit opzicht op een vruchtbaar jaar, waarover we onder meer in *MijnStreek* weer het nodige kunnen publiceren.

We wensen u een gelukkig en gezond 2022 toe!

Roelof Braad
hoofdredacteur

INHOUD

Thema	4	'Chill-momenten' en genieten van bloeiend groen in het stadspark van Kerkrade
Fon Habets
Portret	10	Mejuffrouw Truus Kok (1922-2000), een sociaal bewogen en bevlogen katholieke politica uit Hoensbroek
Marcel Krutzen
Thema	14	De gebroeders Berden uit Kerkrade maakten carrière in Brussel
Henri Peters
Thema	19	De ondergang van de Ridderschap van het Staatse Land van Valkenburg (1663-1794)
Frans Gerards
Merkwaardig verhaal(d)	27	Franciscus aan de Akerstraat in Heerlen
Een lesje in franciscaanse en historisch-methodische nederigheid
Koos Linders
Uitgelicht	29	Een Limburgs buitenbeentje in de Nederlandse literatuurgeschiedenis
David Veltman
Aangestipt	33	Koos Linders, Funs Patelski en Diane Smeets-Habets

FON HABETS

Fon Habets is tuinbouwkundige en doet historisch onderzoek naar parken en groen historisch erfgoed.

‘Chill-momenten’ en genieten van bloeiend groen in het stadspark van Kerkrade

In de buurt van de Rodahal ligt het stadspark van Kerkrade, in de volksmond ‘Het Hertenkamp’ genoemd.¹ Het is een van de bekendste bezienswaardigheden in de stad en heeft een nauwe betrokkenheid met het Wereld Muziek Concours.

Wat onmiddellijk in dit stadspark opvalt is de tweedeling: er is een ‘boven-’ en een ‘onderpark’. Het bovenpark heeft de transparantie van een modern gebruikspark. Voor vele Kerkradenaren is dit een wandelgebied met relaxplekken, kinderen kunnen er genieten van hun spel in de speeltuin of de herten voeren. Je kunt er in de zomermaanden lekker gaan ‘chillen’ op een bank of praten met degene die je tegenkomt.

Het onderpark ligt ongeveer 10 meter lager en heeft een meer natuurlijke uitstraling.

Het park wordt omsloten door de spoordijk Kerkrade-Heerlen, de Koningsweg, de Niersprinkstraat en de ‘Goudkust van Kerkrade’. Dit artikel gaat over de historische ontwikkeling van het park, het ontwerp en de cultuurhistorische waardering.

Historische ontwikkeling

Landschappelijk gezien lag het stadspark in een smal dal. Hoger gelegen in het dal aan de Koestraat lagen twee bronnen waaruit een beekje ontsprong, de Niersprinkbeek, die door het dal in de Anselerbeek stroomde. Het smalle dal was vooral lagergelegen vrij drassig en bestond uit weidegronden. Het was een plek waar de jeugd onbekommerd kon spelen en waar jaarlijks het koningsvogelschieten werd gehouden. In 1925

werd het dal afgesneden van het Anselerbeekdal door de hoge spoordijk van de spoorlijn Heerlen-Valkenburg aan de Geul (het Miljoenenlijntje).² Het water van de Niersprink kon door de bouw van een duiker onder de spoorweg afgevoerd worden. Een paar jaar later, in 1939, kocht de gemeente Kerkrade van broederschap St. Sebastianus de zogenaamde ‘Sjutse Bende’ en van enkele Kerkradenaren stukken grond aan de Niersprink. Deze grond kocht de gemeente: *‘ter verkrijging eener stortgelegenheid alsmede ten behoeve van de loozing der rioolering’*³

Provinciale Staten van Limburg weigerden aanvankelijk goedkeuring te verlenen aan het raadsbesluit om de gronden aan te kopen. De provincie vond het terrein veel te groot en daarnaast was de financiële draagkracht van de gemeente te gering om een dergelijk ingrijpend voorstel te ondersteunen. Nieuwe argumenten bij de vervolprocedure bij de Raad van State werden aangevoerd om de aankoop alsnog te rechtvaardigen. Tot die argumenten behoorde de dringende behoefte aan een kermisterrein en een wandelpark. Volgens de gemeente kon dat samengaan. De bedoeling was dat, nadat het terrein was volgestort met puin, dit geëgaliseerd zou worden en geschikt gemaakt zou worden voor de nieuwe bestemming als wandelpark en sport-, markt- en kermisterrein.

In de raadsvergadering van 10 december 1946 werd uitvoerig gedebatteerd over de wens van de gemeente om op de vuilnisbelt een plantsoen aan te leggen. Het college van burgemeester en wethouders van Kerkrade achtte de aanleg van

het plantsoen aan de Niersprink in het algemeen belang van de bevolking. Daarnaast waren er te weinig plantsoenen en aanplantingen in de gemeente. Tegenstanders, 27 pachters van volkstuintjes aan de Niersprinkstraat, vonden dat de pacht moest worden verlengd. Deze mening werd in de raad niet gedeeld.

In juli 1948 werd op initiatief van een ondernemer door arbeiders van de DUW (Dienst Uitvoering Werken) op een gedeelte van de vuilnisbelt een kleine dierentuin met onder meer herten, pauwen en exotische vogels aangelegd. In 1951 werd het hertenkamp door de gemeente overgenomen omdat de verzorging van de dieren te wensen overliet. Na deze overname werd het hertenkamp verbeterd. Het gemeentebestuur wenste toen hier ook een groot park aan te leggen voor recreatiedoeleinden. In datzelfde jaar werd in Kerkrade voor de eerste keer een internationaal muziekconcours (later het Wereld Muziek Concours) georganiseerd. De puinstortplaats aan de Niersprink, vrij centraal gelegen bij het centrum van de stad, leek een goede keuze om geschikt gemaakt te worden als terrein voor muziekuivoeringen, weidefeesten en sportevenementen.

Op 18 september 1952 nam de gemeenteraad het besluit om een deel van de onteigende en gekochte gronden in het Niersprinkveld te bestemmen "als park voor het houden van feesten, wedstrijden enz. van bijzondere aard, welke verband houden met de beschaving, veredeling en ontwikkeling der bevolking". Deze zinsnede past bij het gedachtegoed van Johan Meyer (1816-1877) dat parken er niet alleen waren voor de gegoede burgerij maar dat een park ook een plek was waar arbeiders konden genieten van frisse lucht en waar hun platvloers gedrag door middel van sport en spel kon worden bijgeschaafd.⁴

Plannen om de puinstortplaats verder uit te breiden naar de spoordijk door gemeentelijke grondverwerving in 1952 werden niet uitgevoerd omdat men zich begon te realiseren dat het behoud van de natuurlijke glooiing veel beter zou zijn. Mogelijk speelde ook het vinden van een alternatief voor het storten van puin een rol. In 1992 werd het park gerenoveerd. Het betrof onder andere werkzaamheden om de sociale

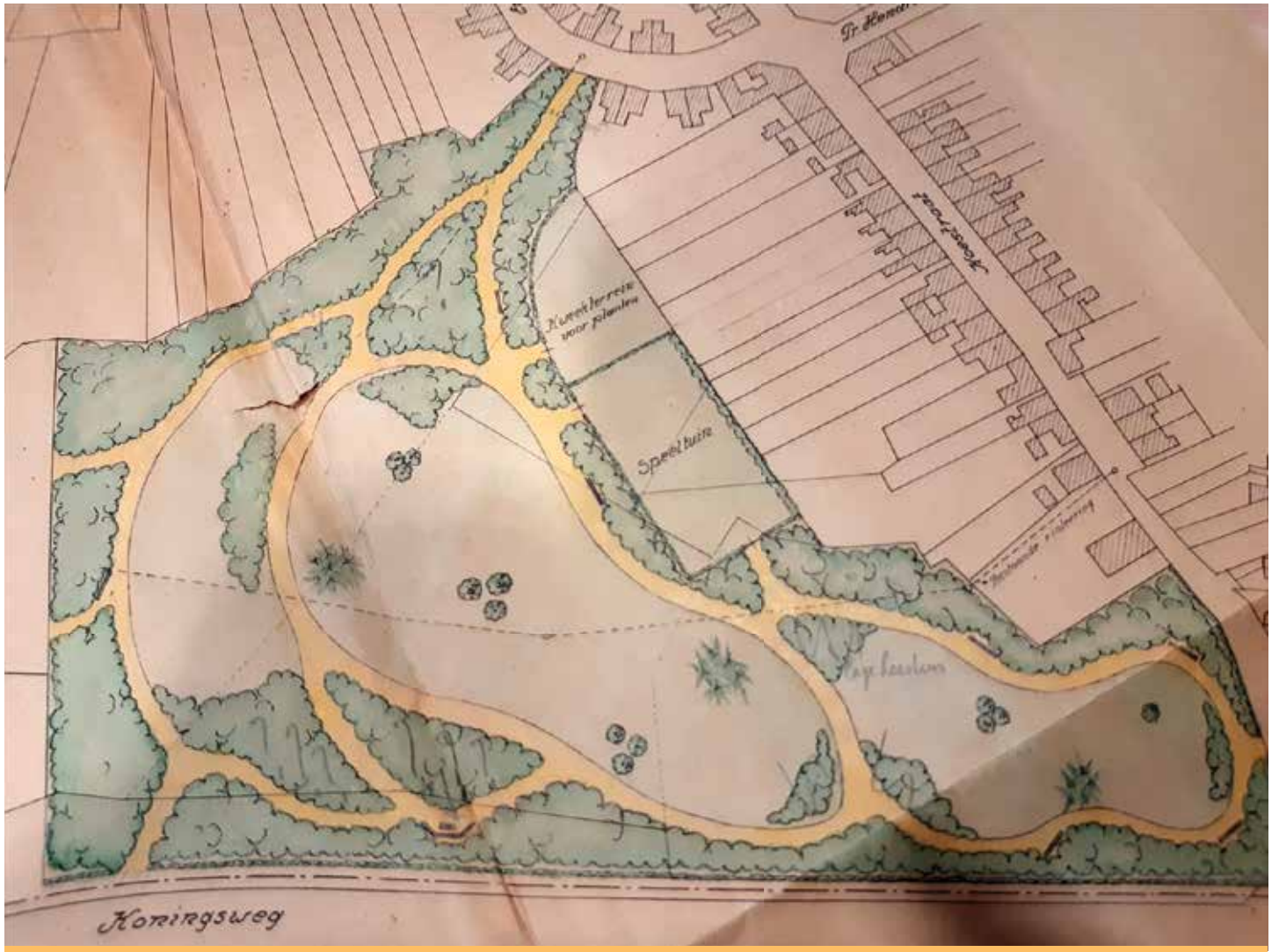
veiligheid te vergroten. Daarnaast werd er een visuele verbinding gerealiseerd tussen het park en de stadsentree bij de tunnel en werden de paden opgeknapt. Na deze renovatie werd er weinig meer geïnvesteerd, net zo min als in het centrum van de stad. In 2015 ten slotte werd het 'opgeknipte' park aangepast. Het werd een schakel tussen het centrum van de stad en de omgeving.

Het ontwerp van het bovenpark

In het ontwerp (afb. 1) uit 1946, is de landschapsstijl herkenbaar.⁵ Bijzonder is dat het ontwerp zoals te zien op die tekening later ook gerealiseerd werd. Zie de kaart van Kerkrade uit 1960 onder afbeelding 1.⁶

Kronkelende paden, hier en daar boomgroepjes verstrooid over het terrein en vaste planten op de hoeken waar paden elkaar ontmoeten. Met deze vormgeving was het de bedoeling de wandelaar telkens een nieuwe belevenis tijdens de wandeling te laten ervaren. In dit plan waren een kweekterrein voor planten en een speeltuin voorzien. Mogelijk was dit kweekterrein een tegemoetkoming aan de pachters van de volkstuintjes. Het ontwerp laat tevens een besloten park zien met een vrij omvangrijke dichte begroeiing aan de randen. Hiermee creëerde de architect een intieme wereld van rust en ontmoeting. De hoofdingang tot het park lag op de plek van de toegang tot de voormalige puinstortplaats. Deze en de twee andere ingangen, zoals die aan de Koningsweg, zijn er nog steeds. In de jaren vijftig en zestig van de vorige eeuw werd het bovenpark diverse malen aangepast. Van deze aanpassingen zijn geen tekeningen aangetroffen. Uit het onderzoek naar dit park komt naar voren dat deze aanpassingen direct te maken hadden met het Wereld Muziek Concours. Ter gelegenheid van het Wereld Muziekconcours in 1958 werd er volgens de krant *De Zuid-Limburger* van 18 april 1958, een enorme watershow aangelegd bestaande uit meer dan 30 fonteinen met een unieke verlichting van ongeveer duizend lampen (afb. 2).

Foto's uit de jaren zestig geven een indruk van hoe het bovenpark eruitzag. Binnen het oorspronkelijk landschappelijk aangelegde parkje werden formele elementen toegevoegd

Afbeelding 1 Bron: gemeente-archief Kerkrade. Met kaartrevisie 1960

Afbeelding 2 Foto 3033, gemeentearchief Kerkrade

zoals enkele ronde mozaïekbloembedden en kleine ronde vijvers met fontein (afb. 3). In die mozaïekbloembedden werden eenjarige ingeplant zoals begonia's en petunia's. Verder werd het park gedomineerd door twee via een tunnel verbonden hertenkampen en een grote volière.

Het ontwerp van het onderpark

In 1952 werden lagergelegen gedeelten van het park door de gemeente aangekocht. Het hoofd van de Plantkundige Dienst van de gemeente, de heer Snelder⁷ uit Simpelveld (evenals zijn voorganger, de heer Cleven), maakte een plan voor het lagergelegen gedeelte van het park. Het idee was om het park een decoratieve én een gebruiksfunctie te geven. Tekeningen van deze uitbreiding zijn in het archiefonderzoek niet aangetroffen maar foto's uit de jaren vijftig en zestig van de vorige eeuw laten vrij gestileerde vijverpartijen binnen een mooi strak gazon zien. Deze vijvers werden voorzien van water door middel van bronnen die onder de puinstortplaats lagen en ze waren onderling verbonden door een waterval. Aan de randen zien we een besloten randbeplanting (afb. 5).

Door het behoud van de natuurlijke staat van het onderpark konden bestaande boomgroepen zoals eik en beuk in het oorspronkelijke dal van de Niersprinkbeek behouden blijven. Aan deze omstandigheid is het te danken dat het stadspark een hoogteverschil heeft van ongeveer 10 meter. In situ is dit nog goed herkenbaar.

Afbeelding 3 Foto 3024, gemeentearchief Kerkrade

Het laatste ontwerp 2015-2016

De laatste interventie in het stadspark vond in 2015-2016 plaats. Door Bureau B + B uit Amsterdam werd het park opnieuw ingericht. Doel van de renovatie was het realiseren van een groene schakel tussen het centrum, de GaiaZOO, kasteel Erenstein en het omringende landschap. De belangrijkste ingrepen waren het verplaatsen en het verkleinen van de hertenweide, de transformatie van de steilrand naar een 'amfitheater', het verleggen van paden en via een 'bron' de Niersprinkbeek weer door het park te laten stromen. Oudere bomen zoals een Noorse esdoorn (*acer planoides*), een zomereik (*quercus robur*) en een vleugelnoot (*pterocarya fraxinifolia*) werden aangevuld met bijzondere bomen om de seizoensdiversiteit in de natuur te tonen en te beleven.

Cultuurhistorische waarde

In cultuurhistorische zin is dit park bijzonder. Het park ontwikkelde zich op een puinstortplaats nabij het centrum van de stad eerst als hertenkamp later tot een stadspark. Deze ontwikkeling is zeldzaam en uniek. Voor zover bekend is dit het enige park in Nederland dat op deze manier is ontstaan. Na de Tweede Wereldoorlog was dit park door de bevolkingsaanwas, voornamelijk bestaande uit mijnwerkersgezinnen, de plek voor vertier dichtbij huis. Daarnaast werd het park naast de Rodahal, in de jaren vijftig van de vorige eeuw hét visitekaartje van het Wereld Muziek Concours in Kerkrade. In 2016 werd

Afbeelding 4 Vleugelnoot (*pterocarya fraxinifolia*). Foto: Fon Habets.

het bovenpark sterk gemoderniseerd. Enige structurele elementen uit de aanleg van de jaren vijftig bleven behouden. De niervormige padenstructuur is ondanks de renovatie uit 2016 nog enigszins herkenbaar. Helaas zijn de ronde vijvertjes met fonteintjes en de mozaïekbloembedden verdwenen. Een aantal bomen, zoals de fraaie vleugelnoot (*Pterocarya fraxinifolia*, zie afb. 4) zijn behouden gebleven. In de loop van de jaren heeft de gemeente in het onderpark de natuur zijn gang laten gaan. De padenstructuur is hierdoor behouden gebleven evenals de twee vijvers die nu een deel van de natuur zijn geworden. De gazons zijn voor een deel veranderd in een bloemenweide. Hiermee is het onderpark het meest authentiek bewaarde gedeelte van het stadspark.

Conclusie

Het stadspark heeft een bijzondere plaats in de geschiedenis van Kerkrade: van puinstortplaats tot hertenkamp tot stadspark. Voor jong en oud een rustige oase in een stedelijke omgeving. De nieuwe inrichting van het bovenpark draagt bij aan een fijne leefomgeving, biedt recreatiemogelijkheden en is van belang voor een goede gezondheid. Het in stand houden van het onderpark levert een bijdrage aan het behoud van de biodiversiteit.

Afbeelding 5 Foto 3022; gemeentearchief Kerkrade.

Noten

Geraadpleegde literatuur:

Kockelkoren, M., 'Geschiedenis van het 'Hertenkamp'/Stadspark in Kerkrade', in: *Kerkrade onderweg, deel 19* (Kerkrade 2015) 45-49.
 Oldenburger, Carla S., Anne M. Backer en E. Blok, *Gids voor de Nederlandse tuin en landschapsgeschiedenis, deel Zuid* (z.p. 2017).
Vierhonderd jaar Schuttersbroederschap St. Sebastianus 1617-2017 (Kerkrade 2017).

1 Oorspronkelijke benaming was het Niersprinkpark. 2 De oorsprong van de 'Miljoenenlijn' was de spoorlijn Heerlen-Kerkrade-Schin op Geul-Valkenburg aan de Geul. De aanleg begon in 1925 ten behoeve van het kolenvervoer van de steenkoolmijnen. Bij de aanleg van de lijn werd 3,5 miljoen kubieke meter grond verzet. De spoorlijn kwam gereed in 1934. De naam is ontleend aan de geschatte kosten per kilometer; het 12,5 km lange traject heeft	destijds ongeveer 12,5 miljoen gulden gekost, destijds een zeer hoog bedrag. De Miljoenenlijn werd in eerste instantie gebruikt voor vervoer van materialen en mijnwerkers voor de exploitatie van de steenkoolmijnen. In 1949, 24 jaar na de officiële opening van de lijn, vond het eerste openbare reizigersvervoer plaats. 3 GA Kerkrade parken en plantsoenen dossier: nr. 3194. 4 Johan Meyer, <i>Lehrbuch der schönen Gartenkunst</i> (Berlijn 1860).	5 Tekening 8 oktober 1946 gesigeneerd met WS of MS. 6 Kaarten van het stadspark Kerkrade; www.topotijdreis.nl, kaartfixatie 1960. 7 Wilhelmus Franciscus Maria (Wil) Snelder (1927-2013), tuin- en landschapsarchitect. Hij werkte aan historische parken en tuinen zoals chateau Neercanne en kasteel Cortenbach in Voerendaal. Verder werkte hij aan openluchtrecreatie te Gorkum en Helmond, <i>NRC</i>, 28 september 1990.

Mejuffrouw Truus Kok (1922-2000), een sociaal bewogen en bevlogen katholieke politica uit Hoensbroek

MARCEL KRUTZEN

Marcel Krutzen (Heerlen, 1959)
is pastoraal en forensisch-
sociaal werker en in zijn vrije tijd
amateurhistoricus.

*Wij jonge vrouwen beseffen dat wij niet in de Kamer zitten om de specifiek vrouwelijke zaken te behartigen of aan bepaalde streekbelangen te denken. Wij willen er op de eerste plaats het landsbelang dienen.*¹

Truus Kok, *Het Binnenhof*, 20 mei 1960.

Geertruida Sidonie Honorine Maria (Truus) Kok werd op 2 februari 1922 in Hulst (Zeeuws-Vlaanderen) geboren. Zij stamt uit een katholiek gezin.² Truus bezocht een kostschool in Roosendaal, wellicht het Pensionaat Sainte Marie.³ Aan het Sint Gertrudis College in Roosendaal behaalde zij medio 1940 het diploma Gymnasium A.⁴ Truus had één broer met wie zij een goed contact had.⁵

Vader Gerrit Kok (1886-1959) was PTT-ambtenaar in hart en nieren. Moeder Madeleine Kok-Bauwens (1894-1981), dochter van een stationschef, was huisvrouw.⁶ Met ingang van 16 augustus 1939 werd Gerrit Kok directeur van het postkantoor van Hoensbroek.⁷ Het postkantoor lag aan de Akerstraat, tegenover Staatsmijn Emma.⁸ Voordien was hij als PTT'er werkzaam geweest in Zwijndrecht, Geldrop en Boxmeer.⁹ In of omstreeks 1939 vestigde het gezin Kok zich in Hoensbroek. Directeur Kok stond niet alleen bekend als een echte vakman, maar ook als een beminnelijk man die zich vooral op diaconaal gebied verdienstelijk maakte.¹⁰ In 1949 werd hij benoemd tot ridder in de Orde van Oranje-Nassau.¹¹ In april 1951 nam hij afscheid van de PTT omdat hij door ziekte steeds minder goed functioneren kon.¹²

Truus, wonende te Hoensbroek, bezocht de R.K. School voor Maatschappelijk Werk te Sittard. In 1943, dus tijdens de Tweede Wereldoorlog, verwierf zij het diploma.¹³ Als maatschappelijk werkster was zij enkele jaren (1945-1947) in dienst van Staatsmijn Wilhelmina in Terwinselen (Kerkrade). "Een prettige werkkring in een kleine gemeenschap", aldus Truus.¹⁴

Van 1947 tot 1953 was Truus als stafdocente verbonden aan de School voor Maatschappelijk Werk te Sittard. Zij hield onder meer lezingen over de training van leiders en leidsters bij het kindervakantiewerk.¹⁵ Eerst als stafdocente en later als KVP-woordvoester Maatschappelijk Werk heeft ze een wezenlijke bijdrage geleverd aan de professionalisering van het maatschappelijk werk in Nederland.

Na haar werkzaamheden als stafdocente werd mejuffrouw Kok directrice van het Diocesaan Sociaal-Charitatief Centrum te Roermond.¹⁶ Dit instituut, opgericht in 1949, bundelde alle sociaal-charitatieve werkzaamheden in Limburg.¹⁷ Allengs verwierf Truus in en buiten Limburg zekere bekendheid als sociaal bewogen katholieke vrouw.

In 1958 kwam Truus als lid van het Katholieke Vrouwendispuut voor het eerst in aanraking met de actieve politiek.¹⁸ De kabinetscrisis in december 1958, die het einde inluidde van de roomsrode coalitie onder leiding van minister-president W. Drees, resulteerde in vervroegde verkiezingen.¹⁹ In het voorjaar van 1959 werd Truus Kok door enkele Limburgse KVP-voormannen gevraagd om zich beschikbaar te stellen als kandidaat KVP-kamerlid. De KVP wilde

*Truus Kok in haar werkkamer te Hoensbroek.
Collectie Spaarnestad Photo,
foto: Pim Stuifbergen.*

namelijk vrouwelijke politici. “In mijn blanke onschuld heb ik (...) het jawoord gegeven”, vertelt ze in een kranteninterview.²⁰ Nee, ze wilde niet toegeven aan allerlei gevoelens van twijfel en onzekerheid, maar aan de slag gaan.²¹ In 1959 toog Truus naar Den Haag, zonder veel illusies, maar wel met de wil om te vechten voor het algemeen belang.²² Van 26 mei 1959 tot 10 mei 1971 was ze lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal. Zij schonk onder meer aandacht aan de verbetering van de sociale positie van werkende vrouwen en zette zich in voor ‘gelijk loon voor gelijk werk’. Ook pleitte ze voor meer vrouwen in de Tweede Kamer. Met haar KVP-collega Marga Klompé (1912-1986), toenmalig minister van Maatschappelijk Werk (1956-1963) en een van de belangrijkste grondleggers van de Nederlandse verzorgingsstaat, werkte Truus dikwijls nauw samen. Zo was Truus sterk betrokken bij de totstandkoming van de Algemene Bijstandswet (1965) van minister

Klompé.²³ De Nacht van Schmelzer (1966), de nacht van 13 op 14 oktober van dat jaar waarin het kabinet-Cals ten val kwam, ervoer zij als de ergste gebeurtenis uit haar politieke carrière.²⁴ In april 1970 werd zij via Binnenlandse Zaken geridderd in de Orde van de Nederlandse Leeuw omdat zij in 1969 precies tien jaar in de Kamer zat.²⁵ Gedurende de periode 1959-1969 woonde Truus Kok aan de Burgemeester van de Kroonstraat 7 te Hoensbroek. Vanuit haar woonplaats bezocht zij allerlei regionale politieke, sociale en culturele bijeenkomsten. Zo nam zij deel aan bijeenkomsten van katholieke arbeidervrouwen, verscheen zij tijdens vergaderingen van KVP-jongeren, verkondigde zij het belang van het Algemeen Maatschappelijk Werk in Limburg en was ze aanwezig bij de opening van nieuwe kantoorpanden zoals het nieuwe postkantoor in het centrum van Hoensbroek aan de Mgr. Nolenslaan, in februari 1961.²⁶

Truus Kok (links) en Marga Klompé in de Tweede Kamer, ca. 1970.

Beide KVP-politici zetten zich vooral in op het gebied van maatschappelijk werk.

Foto: Dolf Toussaint (1924-2017)/©Erven Toussaint.

Op 17 december 1965 gaf PvdA-politicus Joop den Uyl, minister van Economische Zaken, in de stadsschouwburg te Heerlen het startschot voor de sluiting van de steenkoolmijnen in Zuid-Limburg. Voor zeker 40.000 mijnwerkers moest vervangende werkgelegenheid worden gevonden, een immense opgave. Noodzaak tot herstructurering van de Limburgse mijnstreek was een feit. “Geen mijnsluitingen zonder vervangende werkgelegenheid”, luidde de stelling van politiek Den Haag.

Ook Truus Kok en haar Limburgse KVP-collega's Jan Maenen en Harry Notenboom, politici die nauw met elkaar samenwerkten, beklemtoonden binnen en buiten de Tweede Kamer voortdurend het belang van vervangende werkgelegenheid. Het verkrijgen van een andere betaalde baan en het laten omscholen van ontslagen mijnwerkers, vaak gespecialiseerde vakmensen, achtte Kok zeer wel mogelijk en uitermate belangrijk.²⁷ Volgens haar zouden er voor de herstructurering van Limburg voldoende faciliteiten voorhanden zijn, mits deze faciliteiten optimaal benut zouden worden.²⁸ Bevordering van werkgelegenheid stond voor Kok centraal. Zo was zij onder meer voorstander van vestiging van een Deens munitiebedrijf op het industrieterrein te Ubach over Worms, een voornemen dat onder

kritische studenten uit de regio Heerlen de nodige commotie veroorzaakte.²⁹ Daarnaast pleitte Kok voor gunstige afvloeiingsregelingen voor ontslagen mijnarbeiders.³⁰ Overigens pleitte Kok niet alleen voor werkgelegenheid voor oud-mijnwerkers maar ook voor het scheppen van passende werkgelegenheid voor bouwvakkers die door het massaontslag bij de Vasco-maatschappij eind 1966 op straat waren komen te staan.³¹ Zo vroeg zij het ministerie van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening om zo snel mogelijk Rijksgoedkeuringen te verlenen voor het uitvoeren van bouwwerken in de Mijnstreek.³²

Samen met Jan Maenen (1903-1979) nam Truus Kok in mei 1971 afscheid van de Tweede Kamer.³³ Tijdens een kranteninterview naar aanleiding van haar afscheid gaf Truus Kok te kennen dat zij en Jan Maenen veel voor Limburg hebben kunnen doen, juist omdat beide politici de Limburgse belangen in een nationaal kader wisten te plaatsen en daardoor van de Tweede Kamer en van de zittende regering veel steun ontvingen voor hun plannen.³⁴ Na hetgeen zij bereikt had, wilde Kok ruimte maken voor jeugdige opvolgers. “Ik vind het zinvol dat ik er nu na twaalf jaar een tijd mee ophoud. Drie zittingsperiodes is een

mooi gemiddelde. Het is een zinvolle tijd waarin je echt actief kunt zijn. Mede met het oog op mijn leeftijd vind ik dat ik nu ruimte moet maken voor doorstroming". Zo vertelt Truus Kok in een krantenbericht van april 1971.³⁵

Truus kreeg een nieuwe functie. Op 18 mei 1971 werd zij door toenmalig minister Roolvink van Sociale Zaken en Volksgezondheid geïnstalleerd als voorzitter van de Raad van Arbeid te Venlo.³⁶ Het was de eerste keer dat een vrouw in deze functie werd benoemd.³⁷ Zij oefende deze functie uit tot 1 maart 1987.³⁸

In of omstreeks mei 1971 is Truus, mogelijk samen met haar bejaarde moeder, vanuit Hoensbroek naar Sevenum verhuisd. Daar woonde ze aan de Westerholtsingel 17.³⁹

In juli 1971 benaderde de top van de KVP haar met het dringende verzoek staatssecretaris van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk (CRM) te worden in het kabinet-Biesheuvel I. Truus Kok, toen net benoemd tot voorzitter van de Raad van Arbeid te Venlo, weigerde, ondanks aanhoudende druk.⁴⁰ Toen de KVP geen kandidaat voor de

die post wist te vinden werd mevrouw Fia van Veenendaal-Van Meggelen (DS'70) tot CRM-staatssecretaris benoemd.⁴¹

Naast voorzitter van de Raad van Arbeid te Venlo was Truus Kok ook vicevoorzitter van de KVP van 1 maart 1968 tot 8 oktober 1972. Zij vervulde verschillende nevenfuncties, vooral op sociaal-maatschappelijk gebied.⁴²

Haar houding jegens de rooms-katholieke kerk was kritisch. Zo nam zij het op voor priesters in het bisdom Roermond die door conservatieve krachten, c.q. aanhangers van bisschop Gijzen als modernisten aan de kaak werden gesteld.⁴³ Truus Kok was contactpersoon van de Mariënborgvereniging Limburg, een organisatie van kritische katholieken.⁴⁴

Zoals gezegd was Truus tot maart 1987 voorzitter van de Raad van Arbeid te Venlo. Daarna ging met zij met 'pensioen'.

Op 1 maart 2000 overleed Truus Kok onverwacht in Venlo. Volgens de tekst op haar dodenprentje was zij een gelovig, dankbaar en gelukkig mens die heel veel betekend heeft voor mens en maatschappij.⁴⁵

Noten

- 1 Zie website: http://www.emancipatie.nl/home/Den_Haag/Vrouwen_en_parlement/Beroep_kamerlid_v/Alfabetisch/K/. Geraadpleegd d.d. 09-09-2020.
- 2 Zie: <https://www.zeeuwsarchief.nl/zoekgids/bevolkingsregisters/>. Geraadpleegd d.d. 11-09-2020.
- 3 Zie: <https://www.bhic.nl/ontdekken/verhalen/meisjesinternaat-sainte-marie-in-roosendaal>. Geraadpleegd d.d. 12-09-2020.
- 4 *Nieuwsblad van het Zuiden*, 15-06-1940.
- 5 Zie Collectie Bidprentjes Rijckheydt: 9761, Kok, Truus, Geraadpleegd d.d. 09-09-2020.
- 6 Zie: https://www.myheritage.nl/names/madeleine_kok. Geraadpleegd d.d. 10-09-2020.
- 7 *Limburgsch Dagblad*, 25-07-1939.
- 8 *Limburgsch Dagblad*, 25-02-1961.
- 9 *Limburgsch Dagblad*, 03-04-1951.
- 10 *Limburgsch Dagblad*, 21-03-1959.
- 11 *Limburgsch Dagblad*, 03-05-1949.
- 12 *Limburgsch Dagblad*, 03-04-1951.
- 13 *Limburgs Dagblad*, 09-05-1963.
- 14 *Limburgs Dagblad*, 09-05-1963.
- 15 *Limburgsch Dagblad*, 13-02-1951.
- 16 Zie website: www.parlement.com. Geraadpleegd d.d. 09-09-2020.
- 17 *De Volkskrant*, 11-10-1949.
- 18 Het Katholiek Vrouwen Dispuut werd op 28 september 1946 in Utrecht opgericht door een aantal katholieke vrouwen. Zij vonden dat de stem en invloed van de katholieke vrouw onvoldoende tot zijn recht kwam in de samenleving. Tot de oprichtsters behoorde onder meer Marga Klompé, in 1956 de eerste vrouwelijke minister.
- 19 *Limburgs Dagblad*, 24-09-1970.
- 20 *Limburgs Dagblad*, 09-05-1963.
- 21 *Limburgs Dagblad*, 22-04-1966.
- 22 Zie noot 6.
- 23 Zie website: https://nl.wikipedia.org/wiki/Marga_Klomp%C3%A9. Geraadpleegd d.d. 09-09-2020.
- 24 *Limburgs Dagblad*, 02-04-1971.
- 25 *De Volkskrant*, 30-04-1970.
- 26 *Limburgs Dagblad*, 28-02-1961.
- 27 *Limburgs Dagblad*, 30-09-1966.
- 28 *Limburgs Dagblad*, 09-10-1968.
- 29 *De Tijd, dagblad voor Nederland*, 26-06-1969.
- 30 *De Volkskrant*, 23-12-1965.
- 31 In 1962 ontstaan bij Vascomij grote financiële problemen. Het Heerlense gemeentebestuur probeerde het bouwimperium met vele miljoenen te redden. Het was echter te laat. De accountants berekenden de schuld op 8 miljoen gulden. Op 7 november 1966 vergaderde de gemeenteraad van Heerlen en besloot geen geld meer in dit bedrijf te steken. Uiteindelijk werd het faillissement uitgesproken. (Deze gebeurtenis is bekend komen te staan onder de naam 'Vasco-affaire').
- 32 *Limburgs Dagblad*, 09-11-1966.
- 33 *Limburgs Dagblad*, 12-05-1971.
- 34 *De Nieuwe Limburger*, 19-03-1971.
- 35 *Limburgs Dagblad*, 02-04-1971.
- 36 *De Telegraaf*, 19-05-1971.
- 37 *Algemeen Dagblad*, 19-05-1971.
- 38 Zie noot 5. Geraadpleegd d.d. 09-09-2020.
- 39 Zie noot 5. Geraadpleegd d.d. 09-09-2020.
- 40 *De Tijd, dagblad voor Nederland*, 20-07-1971.
- 41 Zie: S. (Fia) van Veenendaal-Van Meggelen, www.parlement.com. Geraadpleegd d.d. 11-09-2020.
- 42 Zie noot 5. Geraadpleegd d.d. 09-09-2020.
- 43 *Limburgs Dagblad*, 31-01-1972.
- 44 *Limburgs Dagblad*, 12-07-1993.
- 45 Zie Collectie Bidprentjes Rijckheydt: 9761, Kok, Truus, geraadpleegd d.d. 09-09-2020.

HENRI PETERS

Henri Peters is amateurhistoricus en bestuurslid van de Heemkundevereniging Hoensbroek.

De gebroeders Berden uit Kerkrade maakten carrière in Brussel

Piano Clermont-Berden & Cie Brussel 1840

Bij het onderzoek naar de pianofabrikanten Systemans en Vijgen eerder in *MijnStreek* kwam de naam François Berden naar voren, die in Kerkrade geboren bleek te zijn.¹ Nader onderzoek bracht aan het licht dat enige van zijn broers hem gevolgd zijn naar Brussel en daar opmerkelijk succesvol zijn geweest.

De pianofabrikant Berden in Brussel

Nicolaus François Berden werd geboren op 11 maart 1780 in Maastricht als zoon van Gerard Berden (Wellen B. 1751-1824) en Joanna Maria Hermans (1753-1831).² Hij trok naar Brussel waar hij bankier werd. Hij was eigenaar en directeur van de *Caisse des Propriétaires*, gevestigd in Brussel.³ In 1836 nam hij met drie vennoten,

Herman Lichtenthal, Théophile van Hecke en de bankier Clermont de pianofabriek over van Herman Lichtenthal, een beroemde pianobouwer en hofleverancier in Brussel. De naam van de nieuwe onderneming was Clermont-Berden & Cie. en was gevestigd aan de Rue Montagne de la Cour.⁴ De onderneming had 50 werknemers in dienst en genereerde een omzet van 225.000 frs (een arbeider verdiende in die tijd 2,5-3 frs/uur). Na het onvoorziene vertrek van Lichtenthal naar het buitenland in 1842 werd de firma ontbonden maar vervolgens direct voortgezet door François Berden, daarbij financieel gesteund door zijn broer Charles en zus Pauline.

François Berden zou in de tweede helft van de 19de eeuw de belangrijkste pianofabrikant

worden van België. Tijdens de 'L'Exposition de L'Industrie Belge' in 1847 behaalde hun piano de gouden medaille, in 1851 te Londen een 'Mention Honorable', in 1855 te Parijs een medaille 2de klasse en in Londen in 1862 een speciale prijs voor de solide constructie. In Parijs liet hij bij een wedstrijd 92 piano's achter zich, waaronder de wereldtop Erard en Pleyel! Bijzonder was dat Berden alle onderdelen zelf produceerde, iets wat behalve hijzelf alleen Erard, Pleyel en Bechstein ook deden.

Nicolas François Berden overleed op 11 december 1847 als rentenier in Montpellier Frankrijk.⁵ Hierna werd de fabriek tot 1864 geleid door zijn neef François Hubert onder toezicht van de familie Berden.

Dat de fabriek ook internationale bekendheid had, bleek uit het bezoek aan de fabriek in 1850 door een select gezelschap, waaronder de hertog van Arenberg, de Prince De Ligne en ministers uit Holland, Brazilië en Frankrijk.⁶

In 1864 werd de zaak overgenomen door zijn neef Jean Chretien François Hubert Berden (2-3-1818 Kerkrade - 1874 Brussel), een zoon van de broer van Nicolas François, en Jean Jourdain Berden (1787-1842), gehuwd met Jeanne Catharine Dieudonné Frissen uit Maastricht.⁷ Jean Jourdain was belastingontvanger en later commercieel directeur van de 'Koninklyke Koolmynen van 's-Hertogenrade'⁸, later de Domaniale mijn in Kerkrade. Jean Jourdain had negen kinderen van wie er zes naar Brussel trokken. Jean Chretien François Hubert werd geboren in de Nieuwstraat te Kerkrade.⁹ Na zijn studie aan het Luikse Rolduc II trok hij naar Brussel om bij zijn oom François te gaan werken. Hoogstwaarschijnlijk was hij niet gehuwd, nergens in de geraad-pleegde literatuur is sprake van een echtgenote en ook in de overlijdensadvertentie werd er geen melding van gemaakt.

Onder de nieuwe leiding werden er niet alleen piano's gebouwd, maar ging men vooral vleugels produceren. In 1870 werd gewerkt met een 160-tal arbeiders, die 575 instrumenten per jaar produceerden. In 1876 werden er zelfs 800 gemaakt.¹⁰ De fabriek was gevestigd aan de Waterloosteenweg 32 en de winkel in de Koningstraat 78. Tevens hadden ze hier de beschikking over een eigen concertzaal. De piano's van Berden waren door hun constructie

zéér geschikt om in tropische landen gebruikt te worden en werden onder andere verkocht aan muzikkliefhebbers op Java, Sumatra, Curaçao, de Filipijnen en in Mexico en Brazilië.¹¹ François Hubert was een bescheiden en zeer aimabele man en had een enorm netwerk waaronder vele artiesten. Kort voor zijn dood in 1874 werd de onderneming geliquideerd. Het aanwezige kapitaal werd verdeeld onder de drie aandeelhouders: François, zijn broer, de advocaat Charles en zijn zus Pauline (17-12-1826),¹² gehuwd met notaris Fernand Jean Marie Jacobs uit Brussel.¹³

Piano François Berden & Cie 1865

De zaak werd hierna overgenomen door de gebroeders Alfred (1843 Aken) en Otto Campo (1851 Gladbach), twee neven van François Hubert uit Aken. Zij waren zonen van Peter Joseph Campo en Johanna Theresia Berden, de oudste zus van François Hubert, die al enige jaren werkzaam waren in de onderneming. Alfred was gehuwd met Marie Agnes Charlotte Mathilde Vaucamps, zijn broer Otto was vrijgezel. Er werd vanaf toen handel gedreven onder de naam François Berden & Cie. met toevoeging van de naam Campo. Op de Exposition Universelle de Paris in 1889 behaalden ze de gouden medaille voor hun concertvleugel.¹⁴

In 1904 werden de gebouwen in de Keyenveldstraat overgenomen door Chocolaterie Antoine. De productie werd verplaatst naar de Rue Chaussée de Mons 190 en na 1910 naar de Rue

Victor Berden

Officiersorde Leopold
(Militaire divisie)

Méridien 77-79 met een bijkantoor in de Rue Royal 240a. Vanaf 1905 was de fabriek in handen van G. Vos. Vos maakte tevens deel uit van het organisatiecomité van de L'Exposition Universelle de Bruxelles 1910, sectie muziekinstrumenten.¹⁵ Hierna volgde als laatste eigenaar Léon Boen, wiens familie enige pianowinkels in Brussel had. Hij nam de zaak in 1920 over. De productie werd opnieuw verplaatst, nu naar de Rue de Méridien 70, bureau en magazijn naar de Rue Royale 195. In 1935 veranderde de firmanaam in Boen & Fils. Ook Boen gebruikte de naam Berden nog in zijn logo. Rond 1950 is de productie stilgelegd.¹⁶

De magistraat Berden in Brussel

De twee jaar jongere broer van François Hubert, Victor Nicolas (1820 Kerkrade - 1889 Ixelles) trok als 16-jarige naar Brussel en ging rechten studeren aan de Université Libre de Bruxelles.¹⁷ Hij trouwde met Maria Louisa Catharina Felicia Vaucamps de dochter van de steenrijke Albert Vaucamps, kasteel eigenaar met een landgoed van 90 ha in Huizingen. In 1844 promoveerde Victor tot doctor in de rechten en ging enige jaren in de advocatuur. In 1847 werd hij benoemd tot Militair Auditeur van de provincie Brabant. De Militair Auditeur Generaal schreef dat Victor *'een goede logica had in pleidooien en spraakfaciliteiten'*. Dit was het begin van een glansrijke carrière. Hieronder een overzicht.

- 1850 substituut van de procureur in Arlon
- 1853 substituut van de procureur in Doornik
- 1858 onderzoeksrechter in Doornik
- 1866 ondervoorzitter van de rechtbank van eerste aanleg te Brussel
- 1868 raadsheer bij het Hof van Beroep te Brussel
- 1869 administrateur-generaal van de Staatsveiligheidsdienst van België
- 1879 secretaris-generaal van het Ministerie van Justitie tot aan zijn pensioen in 1886.

In zijn tijd bij de Staatsveiligheidsdienst heeft hij zich zeer ingespannen voor de Belgische neutraliteit in de oorlog tussen Frankrijk en Pruisen, die eindigde met de slag bij Sedan in september 1870 toen Napoleon III zich overgaf aan Bismarck.

Victor Berden heeft vooral naam gemaakt door de inspanningen die hij deed voor gevangenen en andere penitentiaire inrichtingen. Zijn publicaties

hierover waren baanbrekend, vooral omdat ze op talrijke statistische gegevens berustten. Deze publicaties maakten van hem een vooraanstaand statisticus. Na zijn pensionering werd hij nog benoemd tot voorzitter van de Hoge Raad voor Openbare Hygiëne. Deze functie bekleedde hij tot zijn dood in 1889.

Victor Berden ontving vele decoraties waaronder:

- grootofficier in de Orde van Leopold I
- grootofficier van de Koninklijke Kroon van Pruisen
- grootofficier van de Kroon van Italië
- grootofficier van de Kroon van Nicham en de reizende zon van Japan
- grootkruis in de orde van St. Stanislaus van Rusland
- officier van het Legioen van Eer
- Civic Cross 1st class
- officier en commandant van verschillende andere ordes.

De militairen Berden

De oudste broer Otto (Othon) Simon Jean Jourdain (Maastricht 8-11-1810)¹⁸ maakte carrière in het leger. Hij werd Kapitein-Kwartiermeester en was 'Chevalier de l'ordre de Leopold'.¹⁹

Jules Berden (Kerkrade 1812), gehuwd met Anne Jeanne Dirix werd kolonel en was 'Officier de l'ordre de Leopold'. Hij was tevens Détaché au ministère de la guerre.²⁰

De advocaat Berden

Charles François Joseph Berden (Kerkrade 04-11-1819 – Brussel 1886)²¹ was een zeer bekende advocaat aan het hof van appel te Brussel en magistraat in Brussel.²² In 1847 was hij samen met zijn broer Victor kandidaat voor de functie van militair auditeur. Hij trok zich terug voor de functie, mede omdat zijn broer zowel de Franse als Nederlandse taal perfect beheerste, waaraan veel belang gehecht werd. Charles had ook enige commissariaten bij onder andere *Les Chemins de Fer Belge*, *La Société Anonyme Agricole et Industrielle* en hij was bestuurslid van het *Bureau Central des Écoles Catholiques de la Commune de Bruxelles*. Tevens was hij directielid van de verzekeringsmaatschappij *La Société de L'Union Belge*. Zijn kantoor was gevestigd in het pand Koningsstraat waar ook Berden & Cie kantoor hield.

Conclusie

Al met al is het toch zeer opmerkelijk dat vijf mannen en een vrouw uit één familie uit Kerkrade het zo ver brachten in het sociaal-politieke en militaire leven in Brussel. Dat geldt speciaal voor François Hubert, die zowel nationale als internationale bekendheid genoot alsook voor Victor, die als een van de bekendste Belgische topambtenaren van zijn tijd werd beschouwd.

Noten

- 1 Henri Peters, 'Hoensbroeke Pianobouwers in Parijs', *MijnStreek* 3:2 (2018) 20-25.
- 2 Berden: RHCL, 11.01 D.H.O.-registers, R.K. parochie H. Johannes (na 1632 H. Jacob), inv.nr. 955; resp. 12.059 Burgerlijke Stand Maastricht, inv.nr. 250, akte 279. Hermans: RHCL, 12.059 Burgerlijke Stand Maastricht, inv.nr. 253.
- 3 *L'Indépendance Belge*, 17-5-1835.
- 4 *Entreprises histoire des sociétés commerciales en Belgique 1873*, collection des statuts.
- 5 *L'Indépendance*, 16 dec. 1847 Montpellier.
- 6 *Journal de Bruxelles*, 9-4-1850.
- 7 RHCL, 12.059 Burgerlijke Stand Maastricht, inv.nr. 160, akte 17, 20-05-1789.
- 8 *Journal de la Province de Limbourg*, 23-12-1823.
- 9 RHCL, 12.051 Burgerlijke Stand Kerkrade, inv.nr. 7, akte 23 2-3-1818.
- 10 *Journal des Beaux Arts et de la Littérature*, 15 okt. 1876.
- 11 *De Curaçaosche Courant*, 16-7-1881.
- 12 RHCL, 12.051 Burgerlijke Stand Kerkrade, inv.nr. 9, akte nr. 233 17-12-1826.
- 13 Malou Haine, Nicolas Meeùs, *Dictionnaire des facteurs d'instruments de musique en Wallonie et à Bruxelles du 9e siècle à nos jours* (Liège 1986).
- 14 Pieter Bouckaert, *De Belgische piano-industrie 1850-1980*, Digitale publicatie MIAT (Gent 2015) 6.
- 15 *Dictionnaire des facteurs d'instruments...*, 447.
- 16 Pieter Bouckaert, *De Belgische piano-industrie 1850-1980*, 6.
- 17 Grotendeels overgenomen van www.Digithemes.be. Digitaal historisch informatiesysteem Justitie België.
- 18 Maastricht, geboorte, huwelijken, overlijden, akte 126 08-11-1810.
- 19 *L'Indépendance Belge*, 22-7-1837 en 27-4-1836.
- 20 *Annuaire Militaire Belge*, 1846 en *Journal de Charleroi*.
- 21 RHCL, 12.051 Burgerlijke Stand Kerkrade, inv.nr. 8, akte nr. 211 06-11-1819.
- 22 *La Réforme*, 12-8-1886.

De Staatse Ridderschap vergaderde in de Statenzaal op het kasteel in Valkenburg, ook voor zover die na het opblazen van het kasteel na 1672 nog intact was. Later vergaderde de Ridderschap vermoedelijk een periode in het Landhuis dat rond 1900 werd omgebouwd tot het gemeentehuis in de Grote Straat en nu als Streekmuseum in gebruik is. Na 1724 vergaderde de Staatse Ridderschap in Maastricht. Foto: Roelof Braad

De ondergang van de Ridderschap van het Staatse Land van Valkenburg (1663-1794)

FRANS GERARDS

Dr. Frans M. Gerards is lid van de redactie van MijnStreek en bestudeert aspecten van de geschiedenis van deze regio.

*'Sag mir wo die Junker sind,
wo sind sie geblieben?'*

In de titel van deze bijdrage – en met een woordspeling op het bekende lied van Marlène Dietrich – wordt de vraag gesteld hoe het kwam dat in het Staatse Land van Valkenburg het aantal edelen en dus het aantal adellijke geslachten dat namens de Ridderschap in de Staten compareerde in de loop van de zeventiende en achttiende eeuw zo drastisch afnam. In 1663 compareerden nog zeventien edelen en dus zeventien adellijke geslachten in de Ridderschap. In 1794 was van die zeventien adellijke geslachten nog slechts één geslacht in de Ridderschap over. In een tijdsbestek van 131 jaar vond een reductie plaats van maar liefst 94%. Alvorens die vraag te beantwoorden wordt eerst verhelderd wat er met de Ridderschap wordt bedoeld.

Ridderschap

Van ongeveer 1470 tot 1795 werd het Land van Valkenburg, waarvan de vier hoofdschepenbanken Heerlen, Klimmen, Meerssen en Beek deel uitmaakten, bestuurd door de Staten. De voornaamste taak van de Staten was het omslaan of repartiseren van de beden en andere lasten over de verschillende heerlijkheden en banken.¹ De Staten bestonden uit twee geledingen: de Ridderschap en de afgevaardigden van de vier hoofdschepenbanken. Om tot de Ridderschap te worden toegelaten en

deel te kunnen nemen aan de vergaderingen van de Staten moest de kandidaat – altijd een man – aan twee criteria voldoen: hij moest van adel zijn en in bezit zijn van een riddermatig goed. Een riddermatig goed kon een heerlijkheid zijn, een of meer dorpen met een eigen schepenbank of een riddermatig kasteel. Als een kandidaat aan beide eisen voldeed, kon hij worden opgenomen in de Ridderschap.

De vier hoofdschepenbanken waren ieder met twee afgevaardigden in de Staten vertegenwoordigd. Voor Heerlen nam ook de schout of zijn substituut, de vice-schout, aan de vergaderingen van de Staten deel.

De Staten werden voorgezeten door de voogd en drossaard van Valkenburg, die zich in regel lieten vervangen door hun substituten, de luitenant-voogd en luitenant-drossaard. Ze waren geen stemhebbend lid van de Staten.

Opsplitsing van het Land van Valkenburg

In 1661, nadat op 26 december het Partagetractaat met Spanje was gesloten, werd het ongedeelde Land van Valkenburg opgesplitst in twee delen, een Staatse en een Spaanse partage. De hierboven genoemde vier hoofdschepenbanken waren volgens het Partagetractaat in de Staatse partage terechtgekomen, waardoor zij direct vielen onder de soevereiniteit van de Staten-Generaal in Den Haag. Dat betekende dat er van toen af aan in het Land van Valkenburg twee Statencolleges waren, een voor de Staatse en een voor de Spaanse partage.

Het riddermatig goed Haeren in Voerendaal. Foto: Roelof Braad

In 1558 werden in het ongedeelde Land van Valkenburg 30 edelen c.q. adellijke geslachten genoteerd die lid waren van de Ridderschap en deelnamen aan de vergaderingen van de Staten.² Omstreeks 1620 waren er dat 22 en in 1655 alweer 25.³

In 1663, na de verdeling van het Land van Valkenburg in een Staatse en Spaanse partage, was de adel in de Ridderschap en de Staten in de Staatse partage aanvankelijk nog met 17 edelen en dus 17 adellijke geslachten vertegenwoordigd, in de Spaanse met 8.⁴ Deze 25 edelen c.q. adellijke geslachten uit 1655 waren opgesplitst in 17 voor de Staatse en 8 voor de Spaanse partage.

De 17 edelen c.q. adellijke geslachten in de Ridderschap van de Staatse partage

De Ridderschap in de Staatse partage was op 22 oktober 1663 met zeventien edelen c.q. adellijke geslachten van start gegaan. In deze paragraaf wordt een overzicht gegeven van die zeventien edelen c.q. adellijke geslachten, waarbij tevens wordt aangegeven met welk riddermatig goed ze tot de Ridderschap waren toegelaten. Ook wordt aangegeven waarom het adellijke geslacht waartoe deze edelen behoorden zich al dan niet in de Ridderschap en de Staten wist te handhaven.

1. Philibert d'Isendoorn à Blois

Was luitenant-kolonel en commandant van de stad Maastricht en was in 1647 door aankoop

eigenaar geworden van kasteel Borgharen waarmee hij in de Ridderschap en de Staten compareerde. Enkele jaren na zijn dood werd Borgharen in 1680 door zijn zoon Guillaume verkocht.⁵ Met de verkoop van dit riddermatig goed verdween het geslacht d'Isendoorn à Blois uit de Ridderschap en dus uit de Staten.

2. Daniël van Hoensbroek

Was een halfbroer van de heer van Hoensbroek: Adriaan van Hoensbroek, die met de heerlijkheid Hoensbroek in de Spaanse partage terecht was gekomen. Daniël van Hoensbroek was in 1663 lid van de Ridderschap waarin hij was opgenomen met het riddermatig goed kasteel Haeren in Voerendaal. Als zodanig compareerde hij ook in de Staten. Hij overleed kinderloos op 9 of 10 september 1671. Met zijn overlijden verdween deze Hoensbroekse tak voorgoed uit de Ridderschap en uit de Staten van Staats Valkenburg.⁶

3. Michael van Schaesberg

Hij werd in 1663 als lid van de Ridderschap vermeld waarin hij compareerde met het riddermatig goed kasteel Strijthagen in Schaesberg. Zijn kleinzoon Michael II, gehuwd met Maria Henrica van Scheffert, stierf op 12 februari 1678 'sonder lijfs Erven', dus kinderloos. Het riddermatig goed Strijthagen ging toen naar zijn zus Agnes van Schaesborgh. Daarmee verdween ook deze tak uit de Ridderschap en de Staten van Staats Valkenburg.⁷

*Het riddermatig goed Strijthagen in Schaesberg.
Foto: Roelof Braad*

4. Joost van Till tot den Dohm

Hij werd in 1661 eigenaar van het riddermatig goed de Dohm in Welten. Vaststaat dat zijn zoon Gijsbert van Till in de jaren 1682, 1685, 1687 en 1689 nog lid was van de Ridderschap en in de Staten compareerde.⁸ In 1712 werd het riddermatig goed de Dohm echter verkocht aan Georg baron von Tunderfelt. Met de verkoop van de Dohm viel ook voor de Van Tills het doek, zowel voor wat de Ridderschap betrof als voor de Staten.⁹

5. Jonker Rave uit Amby

In 1663 werd jonker Rave als lid van de Ridderschap vermeld waarin hij compareerde met het riddermatig goed de Ravehof in Amby. Een van zijn opvolgers in de Ridderschap was Johan Alexander Rave. Op 1 mei 1703 was hij tot de Ridderschap toegelaten. Op 13 april 1723 compareerde hij nog in de Staten. Hij overleed in 1730 zonder nakomelingen.¹⁰ Na 1730 werd in de Ridderschap en de Staten nooit meer een Rave vermeld.

6. Otto Werner van Strijthagen tot Welten

Deze edelman was in 1648 door deling van de goederen van zijn vader eigenaar geworden van het riddermatig goed het Huis Strijthagen tot Welten in Heerlen.¹¹ In 1663 compareerde hij in de Ridderschap en de Staten. Vaststaat dat in de jaren tachtig van de 17de eeuw geen enkele Van Strijthagen tot Welten meer in de Staten compareerde. Daarom mag worden aangenomen dat Otto Werner toen was overleden. Dat

wordt bevestigd in een op 1 april 1681 voor de Heerlense schepensbank geregistreerde notariële akte. De akte stond namelijk op naam van de Edel Geborene Gertruijt de Blanche, weduwe van de overleden Otto Werner van Strijthagen, en haar dochter Johanna Maria.¹² Uit het door de weduwe Van Strijthagen op 20 februari 1693 opgestelde testament bleek dat Otto Werner en zijn echtgenote drie dochters hadden: Johanna Maria Lisbet, Maria Clara Engelina en Maria Francis Geertruid.¹³ Een van die dochters was gehuwd met de heer Van Lamotie. In 1685 werd de weduwe Van Strijthagen samen met haar schoonzoon vermeld. Zij belastte in dat jaar het Huis Strijthagen Welten met een hypotheek van 400 patacons.¹⁴ Het is dus zeker dat Otto Werner geen mannelijke nakomelingen heeft gehad. In 1709 werd het Huis Strijthagen Welten verheven door Johan de Root voor zijn vader Nicolaas de Root, wat betekent dat het was verkocht.¹⁵

7. Jonker Henri Beulart zu Beulartstein

Hij was heer van het riddermatig goed Eyckholt in Heerlen en gehuwd met Catharina von Colijn. Zijn huwelijk bleef kinderloos. Na zijn dood in 1669 ging Eyckholt naar zijn nicht Maria Madeleine von Beulart. Ook voor deze adellijke familie was er geen plaats meer in de Ridderschap en de Staten.¹⁶

8. Willem Adriaan van Bock tot Haasdal

Van hem staat vast dat hij in de jaren tachtig van de 17de eeuw lid was van de Ridderschap met het Huis Obbendorf in Schimmert. Als

Ook het Weltense Strijthagen was riddermatig goed. Collectie Rijckheyt

zodanig compareerde hij ook in de Staten. Na hem was dat Arnoldus Bock tot Haasdal.¹⁷ Ook in de vergadering van 28 april 1707 compareerde nog een Bock van Haasdal in de Staten.¹⁸ In alle vergaderingen daarna werd geen Bock van Haasdal meer vermeld. Elders wordt vermeld dat in 1745 Peter Willem Frederik van Bock tot Haasdal kinderloos overleed en het geslacht uitstierf in de mannelijke lijn.¹⁹ Dus ook einde oefening voor dit adellijke geslacht.

9. Hendrik Engelbert van Zievel

Vrouwe Anna Catharina van Smitburch, weduwe van jonker Hans Adam van Zievel en in leven heer van de heerlijkheid Meerssenhoven en Itteren, stond op 13 februari 1635 haar vruchtgebruik van Meerssenhoven en Itteren af aan haar zoon Hendrik Engelbert van Zievel.²⁰ In 1663 compareerde Hendrik Engelbert in de Ridderschap en de Staten. In de jaren tachtig van de 17de eeuw was er geen Van Zievel in het Statencollege meer te bekennen.²¹ De genoemde goederen waren echter nog steeds in het bezit van de Van Zievels. Op 29 mei 1738 compareerde wel Jean Henri van Zievel nog in het Statencollege. In 1742 verkocht hij de heerlijkheden Meerssenhoven en Itteren aan Arnold Joseph de Gillmann.²² Comparitie in de Ridderschap en de Staten was voor de Van Zievels van nu af aan niet meer mogelijk.

10. Van Hoensbroeck-Geulle

Gedurende de 17de en 18de eeuw compareerde steeds een 'd'Heer Grave van Hoensbroeck-Geulle' met de heerlijkheden Geulle, Bunde en Ulestraten in de Ridderschap en de Staten. De laatste van Hoensbroeck-Geulle, die namens de Ridderschap in dat college verscheen, was graaf Herman Otto van Hoensbroeck-Geulle. Op 8 juni 1762 werd hij echter in de Staten als 'absent' vermeld.²³ Waarschijnlijk was hij toen ziek. Op 16 september 1762 bleek hij namelijk te zijn overleden. Graaf Herman Otto van Hoensbroeck-Geulle had geen mannelijke nakomelingen. Uit zijn huwelijk met Anna Maria Juliana Felicitas van Prevel tot Bettembourg was wel een dochter geboren, Anna Maria Bernardina Apollonia Philippa van Hoensbroeck-Geulle. Met het overlijden van Herman Otto verdween in 1762 de adellijke tak van Hoensbroeck-Geulle dus uit de Ridderschap en de Staten.

11. Willem van Blitterswijk genoemd Passart tot Nieuwenhagen

Hij was door aankoop eigenaar geworden van het riddermatig goed Passart-Nieuwenhagen te Heerlerheide.²⁴ In 1665 ging het goed bij testament over op Françoise de Blitterswijk, genoemd Passart. Dit wijst erop dat Willem van Blitterswijk geen mannelijke nakomelingen heeft gehad. Françoise was gehuwd met Hans Hendrik

*Eyckholt. Het tot ruïne
verworden oudste
kasteel in het landgoed
Terworm was het
riddermatige goed
van jonker Beulart zu
Beulartstein. Collectie
Rijckheydt*

van Strijthagen. De erfgenamen Van Strijthagen verkochten het goed in 1679.²⁵ Kortom, einde oefening eveneens voor de Van Blitterswijks.

12. *Johann Wilhelm von Wylre tot Terworm*

Hij compareerde in 1683 nog in de Ridderschap en de Staten.²⁶ Hij overleed op 7 januari 1686.²⁷ Na zijn overlijden kwam Terworm in bezit van zijn zoon Winand Dietrich. In 1691 werd ook hij, na een zeer gecompliceerde toelatingsprocedure, tot de Ridderschap toegelaten. Van hem staat vast dat hij in het eerste kwart van de 18de eeuw in de Staten compareerde. Na zijn overlijden in 1725 werd zijn broer Karl Joseph eigenaar van de goederen van Terworm. Ook hij was lid van de Ridderschap en compareerde bijgevolg ook in de Staten. Toen hij in 1729 overleed, kwam Terworm in bezit van zijn broer Friedrich Wilhelm. Evenals zijn voorganger compareerde ook hij in de Staten. Hij was tevens deken van het kapittel van O.L. Vrouw in Aken. Hij overleed in 1738 als celibatair zonder nakomelingen. Zijn overlijden moet na 29 mei 1738 hebben plaatsgevonden want op die dag compareerde hij nog namens de Ridderschap in de Staten. De goederen van Terworm gingen daarna volgens een testamentaire beschikking naar de familie Van der Heyden genoemd Belderbusch.²⁸ De Van Wylre's keerden niet meer terug in de Staten, wel de Van der Heydens genoemd Belderbusch.

13. *Hoën van Carthyls*

Het geslacht Hoën van Carthyls ter Hoenshuys en Libeek was gedurende de hele 18de eeuw tot 1794 lid van de Ridderschap. In de Staten compareerden de Hoën van Carthyls vaak met z'n tweeën, een vanwege het Hoenshuis in Voerendaal en een vanwege het huis Libeek in Margraten. Vanaf 1784 compareerde Maximiliaan Hendrik graaf van Hoën Neufchateau, een tak van de Hoën van Carthyls, in de Staten met Libeek en het Hoenshuis samen.²⁹

14. *Het geslacht De Billehé*

Het geslacht De Billehé, heren van Vierset in de provincie Luik, was in 1598 via een schenking in bezit gekomen van kasteel Hartelstein, gelegen halverwege Itteren en Bunde. In 1663 compareerde Ferdinand-Guillaume de Billehé met Hartelstein in de Ridderschap en de Staten. In 1694 werd het goed verkocht waarmee ook de Billehé's uit de Ridderschap en de Staten verdwenen.³⁰

15. *Jacob van Brempt tot Strabach*

Hij verwierf het Huis Strabach in Valkenburg door zijn in 1661 gesloten huwelijk met Maria van Strabach. Met het Huis Strabach was hij in 1663 lid van de Ridderschap en compareerde hij als zodanig ook in de Staten. Zijn echtgenote was de weduwe van Jan Willem Spee van Havert.

Aangezien beiden al op leeftijd waren, werden er uit dit huwelijk geen kinderen geboren. Maria van Strabach overleed in 1662, Jacob van Brempt in 1664.³¹ Hiermee verdween ook dit adellijke geslacht voorgoed uit de Ridderschap en de Staten.

16. *Jean Henri van Eynatten van Reimersdal*

Op 22 oktober 1663 werd jonker Jean Henri van Eynatten van Reimersdal nog als lid van de Ridderschap en de Staten vermeld, waarin hij compareerde met kasteel Rivieren in Klimmen. Hij was die dag echter absent want op 3 juni 1663 was hij overleden. Zijn weduwe diende toen een verzoek in om zijn plaats voorlopig open te laten, waarschijnlijk voor hun zoon Willem Thibaut. Deze echter verkocht kasteel Rivieren in Klimmen in 1686 aan Johan Albert II von Schrick.³² Het gevolg hiervan was dat voor Willem Thibaut geen plaats meer was in de Ridderschap en de Staten.

17. *Baron de Geloës tot Eysden*

Een huwelijk bracht de heerlijkheid Eysden in bezit van de familie De la Margelle, zodat in 1663 Arnould baron De la Margelle in de Ridderschap en het Statencollege compareerde.

Waarschijnlijk verscheen hij daar vaker niet dan wel. Een belangrijke reden daarvoor kan zijn geweest dat Arnould in 1661 onder hevig protest met zijn goederen in de Staatse partage was opgenomen.³³ Vaststaat verder dat op 5 april 1689 de heer baron De la Margelle aan een vergadering van de Staten deelnam.³⁴ Dat zal Arnoulds zoon zijn geweest, Arnold Theodoor Amour. Met hem hield het echter op. Het geslacht De la Margelle stierf toen uit in de mannelijke lijn. Door het huwelijk in 1706 van zijn enige dochter Maria Alexandrina met Anton Ulrich graaf van Hoensbroeck-Geulle kwam de heerlijkheid en het riddermatig goed Eysden toen in bezit van Anton Ulrich.³⁵ Deze Anton Ulrich, graaf van Hoensbroeck tot Eysden, dus dankzij het door zijn echtgenote verworven bezit, als lid van de Ridderschap en de Staten genoteerd.³⁶ Maar ook uit dit huwelijk werden geen mannelijke nakomelingen geboren. Wel kregen zij een dochter, namelijk Adolphina Philipine. Zij trad in het huwelijk met Hubert Maur Ferdinand baron de Geloës, waardoor op 29 mei 1738 de heer baron de Geloës tot Eysden als lid van de Ridderschap en Staten kon worden genoteerd.³⁷

*Kasteel Rivieren was het riddermatig goed van jonker Van Eynatten.
Foto: Roelof Braad*

Waarom zestien adellijke geslachten uit de Ridderschap en de Staten verdwenen

Uit het hierboven vermelde overzicht blijkt dat van de zeventien adellijke geslachten die in 1663 lid waren van de Ridderschap en als zodanig in de Staten compareerden zich slechts één gedurende de zeventiende en achttiende eeuw wist te handhaven, namelijk het geslacht Hoen van Carthyls. In 1784 compareerde namelijk Maximiliaan Hendrik graaf van Hoen Neufchateau, een zijtak van de Hoen van Carthyls, nog met Libeek en het Hoenshuis in de Staten. Maar liefst zestien adellijke families verdwenen in de loop van de zeventiende en achttiende eeuw uit de Ridderschap en dus uit het Statencollege. Voor twee van die adellijke families was er wel een opvolger. Voor de Van Wylre's van Terworm was dat de familie Van der Heyden genoemd Belderbusch en voor de De la Margelles van Eysden eerst de graaf van Hoensbroeck-Geulle en daarna de baron De Geloës tot Eysden.

Voor het verdwijnen van die zestien adellijke families, c.q. geslachten uit de Ridderschap en de Staten zijn, zoals uit het overzicht is gebleken, drie oorzaken aan te wijzen:

- verkoop van het riddermatig goed,
- ontbreken van mannelijke nakomelingen en
- kinderloosheid.

In tabel 1 zijn die oorzaken getalsmatig samengevat. Daarbij zijn in kolom 3 ook de percentages vermeld.

Tabel 1: Oorzaken voor het verdwijnen uit de Ridderschap en de Staten

<i>oorzaken</i>	<i>absoluut</i>	<i>procentueel</i>
verkoop riddermatig goed	5	31
ontbreken van mannelijke opvolgers	4	25
kinderloosheid	7	44
totaal	16	100

Uit tabel 1 blijkt dat het ontbreken van mannelijke opvolgers, elf in totaal, dus 69%, in het Staatse Land van Valkenburg tussen 1663 en 1794 de belangrijkste oorzaak is geweest voor de kwantitatieve reductie van het aantal adellijke geslachten die in 1663 in de Ridderschap en de Staten van start waren gegaan.

Tot uitsterven gedoemd

Het niet beschikken over mannelijke nakomelingen en dus mannelijke opvolgers is overigens een natuurlijk proces waaraan alle geslachten, dus ook de adellijke, niet kunnen ontkomen.³⁸ Dit is de belangrijkste oorzaak geweest dat hele adellijke geslachten in de mannelijke lijn uitstierven. Zo verminderde de Friese adel van 65 geslachten in 1500 tot 16 in 1800, een reductie van 75%. Van de 45 Groningse adellijke geslachten in 1600 waren er in 1800 nog maar 5 over, een reductie van 89%. In 1555 waren er in Holland nog 29 adellijke geslachten, in 1800 nog slechts 5, een reductie van 83%. Statistieken geven voor wat de Belgische adel betreft uitstervingspercentages aan van 38 tot 50% per eeuw.³⁹

Het enige middel om deze onvermijdelijke numerieke achteruitgang van de adel tegen te gaan was adelsverheffing. In de Republiek der Verenigde Nederlanden was dat echter onmogelijk omdat er geen koning was die personen in de adelstand kon verheffen.

De definitieve ondergang van de Ridderschap en de Staten

Op 3 juli 1794 vond in Maastricht, waar sinds 1724 werd vergaderd, de laatste vergadering van de Staten plaats.⁴⁰ Deze werd voor wat de Ridderschap betrof bijgewoond door drie leden: de graaf van Hoen de Neufchateau wegens Libeek, de baron Van der Heyden genoemd Belderbusch tot Terworm en de baron Van Mettecoven wegens Strucht.

Wouter van Mettecoven was een nieuwkomer. Hij compareerde als heer van Strucht vanaf 1789 in de Ridderschap en de Staten. Dat was mogelijk gemaakt nadat het Oostenrijkse Strucht in 1785, na het op 8 november 1785 gesloten Tractaat van Fontainebleau, was geïncorporeerd in het Staatse Land van Valkenburg. Tegenover dit piepkleine gezelschap van de Ridderschap

stonden in de Staten de negen afgevaardigden van de vier hoofdschepenbanken. Voor de stemverhoudingen maakten dat echter niets uit. De stem van de Ridderschap telde even zwaar als de stem van de vier hoofdschepenbanken. De laatste stuip trekkingen van de Ridderschap en de Staten hoefden echter niet te worden afgewacht. Toen de Franse revolutionairen in september 1794 Maastricht en de Landen van Overmaas veroverden, was het met dit eeuwenoude en ondemocratische instituut definitief gedaan. Door de Fransen, die al tijdens de Franse Revolutie in 1789 in hun eigen land met de adel hadden afgerekend, werd namelijk

een geheel andere bestuursorganisatie opgezet waarin voor de adel in principe geen rol van betekenis meer was weggelegd.

Conclusie

In het Staatse Land van Valkenburg nam in de zeventiende en achttiende eeuw het aantal adellijke geslachten dat in de Ridderschap en de Staten compareerden drastisch af. Dit was in belangrijke mate een natuurlijk proces veroorzaakt door het ontbreken van mannelijke nakomelingen.

Noten

- H. Garritzen, 'De verdeling van de lasten in de Landen van Overmaze Gewone buitengewone bede', *Het Land van Herle* 51 (2001) 90-97.
- F.M. Gerards, 'De samenstelling van de Valkenburgse Ridderschap omstreeks 1558', in: R.H.P. Coumans e.a. *Adel aan Maas, Roer en Geul* (Valkenburg aan de Geul 2009) 13-34.
- H.J.S.M. Broers, 'De Valkenburgse Ridderschap van 1619 tot 1626', *Het Land van Herle* 46 (1996) 116-127; RHCL Maastricht, 01.075 Landen van Overmaas, inv.nr.: 3930. Dat het aantal riddermatigen soms ook kon toenemen, van 22 tot 25, had ermee te maken dat riddermatige huizen soms leeg stonden totdat ze weer in bezit kwamen van een andere adellijke familie.
- F.M. Gerards, 'W.H. van Panhuys (1734-1808). De toelating tot de Ridderschap van Staats-Valkenburg', *HHS* (2001) 184-185.
- L. de Crassier, 'Dictionnaire Historique du Limbourg Neerlandais', *PSHAL* 66 (1930) 187; Hupperetz, W., B. Olde Meierink en R. Rommes, *Kastelen in Limburg. Burchten en landhuizen (1000-1800)* (Utrecht 2005) 349.
- F.M. Gerards, 'Haeren: van hoeve tot kasteel', in: R. Braad (red.), *Zestig jaar vorsen in de geschiedenis. Jubileumboek Het Land van Herle 1945-2005* (Heerlen 2005) 131-132.
- Rijckheyt Heerlen, 001 Schepenbank Heerlen, 1479-1796, inv.nr.: 4286 (1678-1693); E. Ramakers, 'De bewoners van Strijthagen in de zestiende en zeventiende eeuw', *Mg* 100 (1981), 164-166.
- RHCL Maastricht, 01.075 Landen van Overmaas, inv.nr.: 3623.
- J. Habets, 'De leenen van Valkenburg', *PSHAL* 22 (1885) 223.
- L. de Crassier, 'Dictionnaire Historique', 148-149.
- H.M. Schleicher, *E. von Oidtman, Band 15* (Köln 1998) 354. Oidtman vermeldt als jaartal 1650. Dat moet echter 1648 zijn. Zie: RHCL Maastricht, 01.075 Landen van Overmaas, inv.nr.: 738.
- Rijckheyt Heerlen, 001 Schepenbank Heerlen, 1479-1796, inv.nr.: 4286.
- Rijckheyt Heerlen, 001 Schepenbank Heerlen, 1479-1796, inv.nr.: 4287.
- J. Habets, 'De leenen van Valkenburg', 215.
- W. Hupperetz e.a., *Kastelen in Limburg*, 431.
- W. Hupperetz e.a., *Kastelen in Limburg*, 418.
- RHCL Maastricht, 01.075 Landen van Overmaas, inv.nr.: 3623.
- RHCL Maastricht, 01.075 Landen van Overmaas, inv.nr.: 3624.
- W. Hupperetz e.a., *Kastelen in Limburg*, 327.
- RHCL Maastricht, 01.075 Landen van Overmaas, inv.nr.: 6815.
- RHCL Maastricht, 01.075 Landen van Overmaas, inv.nr.: 3624.
- RHCL Maastricht, 01.075 Landen van Overmaas, inv.nr.: 6820.
- RHCL Maastricht, 01.075 Landen van Overmaas, inv.nr.: 3624.
- L. de Crassier, 'Dictionnaire Historique', 175.
- P.J.M. Peters, *Wandelingen in en om Heerlen (1927)* (Heerlen 1983) 97.
- RHCL Maastricht, 01.075 Landen van Overmaas, inv.nr.: 3623.
- H.M. Schleicher, *E. von Oidtman, Band 17* (Köln 1999) 127.
- J. van de Venne, 'Het Kasteel Terworm onder Heerlen', *PSHAL* 58 (1922) 145-153.
- W. Hupperetz e.a., *Kastelen in Limburg*, 404; RHCL Maastricht, 01.075 Landen van Overmaas, inv.nr.: 3621.
- L. de Crassier, 'Dictionnaire Historique', 220; Hupperetz, W., e.a., *Kastelen in Limburg*, 358; J.G.M. Notten, *Het Sibber Huis De geschiedenis van een gebouw en zijn bewoners* (Valkenburg a/d Geul 1995) 73-78.
- H.J.S.M. Broers, 'De Valkenburgse ridderschap van 1619 tot 1626', 122; L. de Crassier, 'Dictionnaire Historique', 208-209; H. Ferber, 'Historische Notizen', *PSHAL* 2 (1865) 423.
- E. Ramakers, 'Kasteel Rivieren', in: R. Braad e.a., *Zestig jaar vorsen in de geschiedenis*, 151.
- J.A.K. Haas, *De verdeling van de Landen van Overmaas 1644-1662* (Assen 1978) 244.
- RHCL Maastricht, 01.075 Landen van Overmaas, inv.nr.: 3623.
- P.J. Blok en P.C. Moolhuysen, *Nieuw Nederlandsch biografisch woordenboek, deel 9* (Leiden 1933) 570; W. Hupperetz e.a., *Kastelen in Limburg*, 485.
- RHCL Maastricht, 01.075 Landen van Overmaas, inv.nr.: 3619.
- RHCL Maastricht, 01.075 Landen van Overmaas, inv.nr.: 3619.
- H.F.K. van Nierop, *Van ridders tot regenten. De Hollandse adel in de zestiende en de eerste helft van de zeventiende eeuw* ('s-Gravenhage 1984) 55-63.
- P. Janssens, *De evolutie van de Belgische adel sinds de late Middeleeuwen* (Brussel 1997) 187.
- RHCL Maastricht, 01.075 Landen van Overmaas, inv.nr.: 3622.

Franciscus aan de Akerstraat in Heerlen

KOOS LINDERS

Drs. Koos Linders is theoloog en secretaris van de redactie van dit tijdschrift.

Een lesje in franciscaanse en historisch-methodische nederigheid

Toen de franciscanen zich in 1913 vestigden in hun klooster aan de Akerstraat in Heerlen, trokken zij onder andere de aandacht door het feit dat zij zomer en winter met blote voeten in hun sandalen rondliepen. 'Lopen', want pas op 25 januari 1932 kregen zij van het bestuur van de orde in Nederland toestemming om de fiets te gebruiken, maar slechts 'ministerii causa', dus niet voor een gezellig fietstochtje op zondagmiddag.¹ Een franciscaans dienstriewiel dus.

Dat 'blootsvoets' viel niet bij iedereen in goede aarde, getuige onderstaande brief aan de gardiaan van het klooster:

Aan de Ehrwaarde Oferste Genneraal der Pater Vransiskaneen Hooge Burgerschool Aakerstraat, in Heerlen.

Mijn Heer,

Wat ik gezien heb van Uwen Orden dat U Uwen Kinderen Uwe Onderdaanen baarvoets laat lopen in de Winter als het Sneeuwt friest of regnet is treurig sonder Schambte sonder verstand sonder naastenliefde sonder de Wet van Gott te verstaan in de Politie wett is het verboden de Dieren te mishandelen maar U mishandelt Uwe Kinderen. Uwe onderdaanen het is verboden van 1 October tot den 1 Juni baarvoets op straat te kommen en in den nacht zijne Kinderen laten slapen sonder goet gedekt te weezen voor de koude als deze treurige toestanden niet obhoren zo zullen wij andere Maatregelen nemen.

Gij zult de Nakten bekleiden, de wett van Gott.

De inhoud van de brief is bewaard gebleven, de brief zelf helaas niet.²

Foto:
Ruud van
der Helm

De blote voeten bleven intrigeren tot aan het moment dat de laatste minderbroeders in 1998 het klooster verlieten en het gebouw overdroegen aan het Bernardinuscollege. In de publicatie die bij die gelegenheid verscheen, schreef Nic. Tummers met genegenheid over

de tenen van pater Severus, daarbij verwijzend naar het blotevoetenbeeld van Franciscus aan de gevel van de kapel.³

Ook de vraag: "Wat draagt Franciscus daar in zijn handen?" bleef de gemoederen van tijd tot tijd bezighouden.

In juni 2021 ontving ik een mail van een oud-bernardijn. Zij kwamen met een paar schoolvrienden regelmatig bij elkaar en hadden laatst de vraag gesteld wat toch dat ding was dat Franciscus in zijn handen had. "De attributen van Franciscus zijn een lelie, staf/crucifix en een schedel, maar die herken ik niet in dit beeld van Reinald Rats. Mijn beste antwoord is een ellenmaat, als een verwijzing naar zijn familieafkomst, een ander dacht een exotisch muziekinstrument. ... Weet jij raad, zoals bijna een halve eeuw geleden vaak het geval was?" Gestreeld door zo veel vertrouwen in mij, ging ik op zoek en raadpleegde onder andere de studies van Helene Nolthenius, mgr. Jan de Kok ofm, Jacovelli, Zweerman en Bishop. Ik ploegde het franciscaanse tijdschrift *Neerlandia Seraphica* door en struinde het internet af. Ik wilde het schier mateloze vertrouwen van mijn oud-leerlingen immers niet beschamen. Nergens vond ik iets, dus stuurde ik uiteindelijk een mail naar het provinciaal van de franciscanen. Enkele dagen later kreeg ik antwoord van broeder Fer van der Reijken, een oud-collega van het Bernardinuscollege. Na een inleidende opmerking over hoe leuk hij het vond dat ik mij nog intensief bezighield met de geschiedenis van de minderbroeders in de voormalige mijnstreek, vervolgt hij: "Ik haast me nu om aan je onzekerheid een einde te maken. Het beeld is namelijk niet van Franciscus maar van

Bernardinus van Siena (niet verrassend ... toch?). Bernardinus was patroon van de wolwevers. Het attriboot dat hij in handen heeft is een wolkam oftewel een kaarde." Oef ...

'Niet verrassend ... toch?! Nee, voor een slimmerik niet: Bernardinuscollege, Bernardinusklooster, Bernardinuskapel. Bernardinus! Aan de gevel van een Martinuskerk hangt toch ook geen beeld van de heilige Cornelius, om maar wat te zeggen? Door de mand gevallen, zo voelde ik me. Het was dus een beeld van Bernardinus. Bernardinus van Siena (1380-1444) was een minderbroeder en rondtrekkend predikant. Hij verspreidde de verering van de naam van Jezus door altijd een bord mee te dragen met daarop de letters IHS.⁴ Soms wordt hij ook afgebeeld met drie bisschopsmijters die verwijzen naar zijn weigering tot drie maal toe om het bisschopsambt te aanvaarden. Voor zover ik heb kunnen nagaan is deze afbeelding van Bernardinus van Siena met een wolkam uniek.

Het is een schrale troost dat het beeld door velen werd en wordt aangezien voor Franciscus.⁵ Franciscaanse nederigheid zet mij ertoe aan om niet met mijn hoofd in de wolken te gaan lopen, wanneer een oud-leerling na vele jaren nog steeds spreekt over de goede raad die ik toen gaf. Historisch-methodische nederigheid moet ik blijvend in het oog houden: check je bronnen, met name de betrouwbaarheid, neem niet alles zo maar voor waar aan, blijf kritisch in je onderzoek en ga niet af op wat 'men' zo al zegt of schrijft.

Alweer wat geleerd!

Noten

- 1 Rijckheydt, centrum voor regionale geschiedenis Heerlen 239, Archief RK Parochie H.H. Martelaren van Gorkum te Heerlen 1911-1982, inv.nr. 1, *Memoriaalboeken*, kronieken van het klooster en de kloosterkerk, 3, 1913 september - 1932 augustus.
- 2 C. Sloots, ofm, 1913-1934. *Vijf en twintig jaar Sint-Bernardinus. R.K. Gymnasium, R.K. Hogere Burgerschool A. en B., Middelbare Handelsschool met driejarige cursus, Voorbereidende klas te Heerlen* (Heerlen 1938) 158.
- 3 Nic. Tummers, 'Ik herinner mij de tenen van pater Severus', in: K. Linders en B. van Melick (red.), *De paters van de Akerstraat. Aliis proficere* (Heerlen 1998) 103-111. Op p. 104 staan de tenen van pater Severus in volle glorie afgebeeld met als onderschrift: 'De tenen van het Franciscusbeeld, Renaldus Rats o.f.m. 1931'.
- 4 In het glas-in-loodraam van de Maastrichtse glaskunstenaar Henri Schoonbrood boven de hoofdingang van het Bernardinuscollege staat hij als zodanig afgebeeld.
- 5 Zie: <https://standbeelden.vanderkrogt.net/kunstenaar.php?id=Rats.Renold&object=A&page=1>
<https://heerlenzien.nl/het-zuiden-van-heerlen-via-drie-routes/akerstraat-caumerbeeklaan-bongaertsiaan/>
https://nl.wikipedia.org/wiki/Renald_Rats
<https://nl.wikipedia.org/wiki/Bernardinuskapel>

Een Limburgs buitenbeentje in de Nederlandse literatuurgeschiedenis

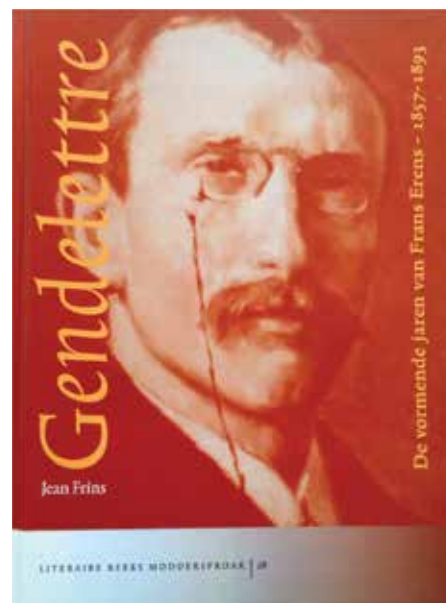
DAVID VELTMAN

Dr. David Veltman is als specialist voor bijzondere collecties verbonden aan de Universiteitsbibliotheek Groningen.¹

Jean Frins, *Gendelette. De vormende jaren van Frans Erens, 1857-1893*. Landgraaf: Os Moddersproak en Groningen: Rijksuniversiteit Groningen, 2021, 564 pagina's, geïllustreerd, ISBN 978-90-826310-74. Prijs: € 52,50.

De Limburgse Tachtiger, zo staat Frans Erens ook wel bekend in de Nederlandse literatuurgeschiedenis. Op basis van zijn zuidelijke origine, zijn katholieke geloof en internationale opleiding kan hij als buitenbeentje worden gezien in de groep van Tachtig, de literaire vernieuwingsbeweging die rond 1885 schrijvers voortbracht als Willem Kloos en Lodewijk van Deyssel. Anders dan zijn bentgenoten had Erens toen al een periode achter de rug in Parijs waarin hij betrokken was geweest bij diverse literaire manifestaties. Welke voordelen zijn buitenstaanderspositie met zich bracht, onderzocht Jean Frins in zijn biografie *Gendelette. De vormende jaren van Frans Erens 1857-1893*.

Tijdens zijn driejarige verblijf in Parijs, tussen 1881 en 1883, bezocht Erens veelvuldig de cafés in het Quartier Latin en later de *Chat Noir*, het beroemde etablissement in Montmartre. Daar leerde hij alle literatoren kennen die er op dat moment toe deden. Zijn betrokkenheid bij de Parijse avant-garde lijkt bijzonder omdat Erens een heel andere achtergrond had: afkomstig uit het Limburgse bourgeoismilieu had hij tijdens zijn katholieke opvoeding geen affiniteit meegekregen voor moderne literatuur of grootstedelijke cultuur. Toch kreeg hij in Parijs snel erkenning voor zijn werk als journalist en als

literator. Hoe kreeg hij dat voor elkaar? Om tot een beantwoording van deze vraag te komen, ligt het voor de hand om Erens' autobiografische tekst *Vervlogen jaren* uit 1938 erbij te pakken, die in 1989 nog opnieuw werd uitgegeven in de reeks *Privé-domein*. In zijn memoires keek Erens met gevoelens van nostalgie terug op de ongeschonden natuurlijke omgeving waarin hij opgroeide. In zijn herinnering stond de katholieke kerk van zijn jeugd garant voor een harmonieuze samenleving waarin voor iedereen een plaats was onder de zon. Met recht veronderstelt Frins dat dit boek een vertekend beeld geeft van Erens' herinneringen die gecorrigeerd moeten worden aan de hand van contemporaine bronnen, zoals brieven van Erens en ooggetuigenverslagen die hij publiceerde in kranten en tijdschriften.

Toch had Erens alle reden om met een nostalgische blik terug te kijken op zijn eigen verleden. Hij maakte deel uit van de laatste generatie

Limburgers die nog actieve herinneringen had aan het Hertogdom Limburg, het grondgebied langs de Maas met zijn ingewikkelde historische eigendomsverhoudingen. Gedurende de lange negentiende eeuw was Limburg een aantal keren een alliantie aangegaan met verschillende spelers op het geopolitieke toneel: tot 1795 het Heilige Roomse Rijk, na 1830 het Koninkrijk België en tot 1839 de Duitse bond. Pas nadien kreeg de provincie haar huidige status als deel van het Koninkrijk der Nederlanden.

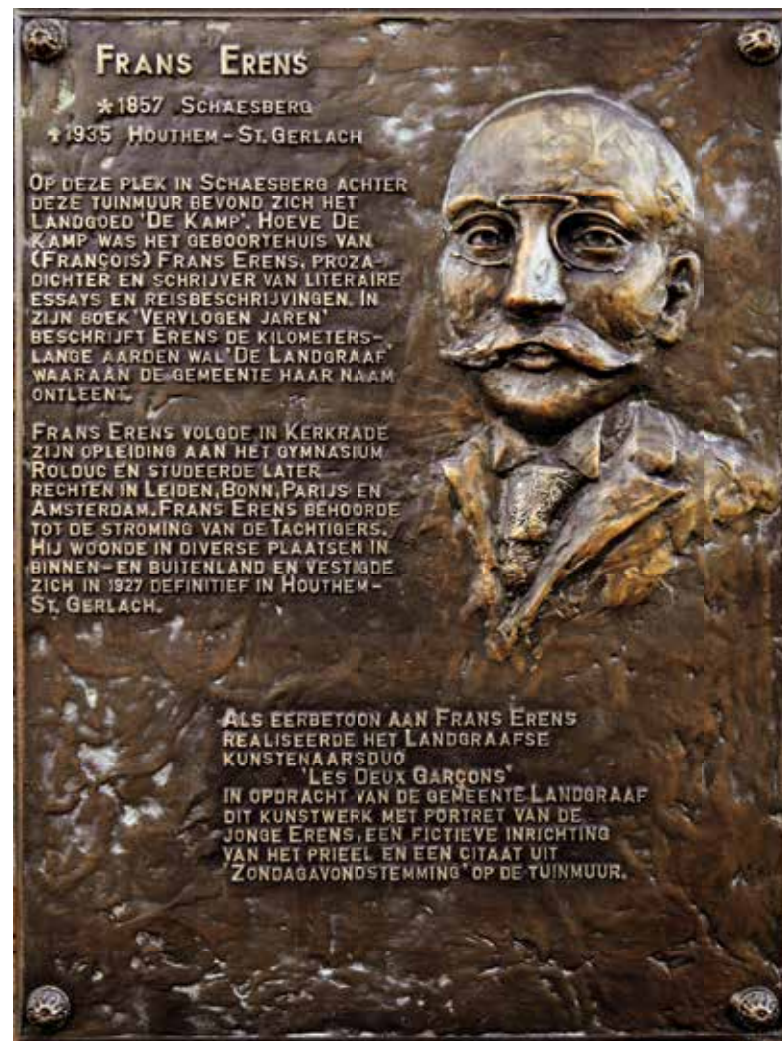
Met de komst van de Hollanders werd Limburg volgens Erens een wingewest, waarin de macht steeds meer geconcentreerd raakte rond de exploitatie van de mijnen. Deze trokken arbeiders aan vanuit het hele land, waardoor de sociale verhoudingen voorgoed op scherp kwamen te staan. Zijn geboortestreek raakte in trek bij grote groepen toeristen, die vanaf de jaren twintig meer tijd kregen voor vakantie. Erens, die zelf uit een gegoed milieu kwam, moest daar niets van hebben. Op de vlucht voor bezoedeling van zijn herinneringen zou hij gedurende zijn leven veel reizen. Maar Frankrijk – en dan vooral Parijs – maakte hem tot de schrijver zoals we hem nu nog op portretten tegenkomen: een dandy met hoge hoed, verzorgd haar en z'n eeuwige pince-nez.

Een écrivain-reporter

Gendelette, de titel van de biografie, geeft perfect weer wat Erens wilde zijn in Parijs: een *gent des lettres*, een man van de letteren. Frins ontleende deze titel aan de gelijknamige roman van de schrijver Paul Belon, waarin een hoofdpersonage figureert dat gemodelleerd werd naar Erens. In uitspraak komt deze titel overeen met *Jean des lettres*, een bijnaam die Frins niet zou misstaan, gezien de grote hoeveelheid belangwekkende nieuwe bronnen die hij heeft aangeboord voor dit boek. Ook in andere opzichten heeft de biograaf zich geïdentificeerd met zijn onderwerp: naar eigen zeggen deed hij op de middelbare school al onderzoek naar Erens, die net als Frins in het Zuid-Limburgse Schaesberg werd geboren. Frins merkt op dat zijn belangstelling voor Erens zozeer opviel bij zijn leraar Nederlands, dat deze onmiddellijk Harry G.M. Prick, de Limburgse biograaf van Van Deyssel, contacteerde met de mededeling: 'Ik heb je opvolger ontdekt!' Dat Frins – oprichter van de Limburgse stichting *Os Moddersproak* en uitgever van

tal van nieuw ontdekte literaire werken van Erens en zijn tijdgenoten – de biografie van de Limburgse Tachtiger zou schrijven, hoeft dus niemand te verbazen. Frins heeft voor zijn onderzoek geprobeerd om letterlijk in de voetsporen te treden van zijn held. In zorgvuldig gedocumenteerde en geïllustreerde hoofdstukken reconstrueert de biograaf nauwgezet Erens' ouderlijk milieu op Huize De Kamp in het Limburgse Schaesberg. Na het seminarie van Rolduc te hebben doorlopen besloot hij om rechten te gaan studeren in Leiden, Bonn en Parijs.

Bij Erens' aankomst in Parijs vierde daar het naturalisme van de schrijver Émile Zola hoogtij, en die literatuuropvatting kreeg weldra ook zijn beslag in de journalistiek. Erens kan als vroeg

De op 30 november 2012 onthulde Frans Erens-plaquette ontworpen door *Les Deux Garçons* op de plaats van Erens' vroegere ouderlijk huis De Kamp in Schaesberg. Foto: Roelof Braad

voorbeeld worden beschouwd van de *écrivain-reporter*, de journalist die op literaire wijze verslag doet van hetgeen hij meemaakt in Parijs. Een hoofdstuk over de bredere inbedding van Frans Erens in de literatuurgeschiedenis van Frankrijk en Nederland mag dan ook niet ontbreken in dit boek. Toch komt dit hoofdstuk over als een onderbreking van het verhaal. Erens komt slechts zijdelings ter sprake, het gaat eerder over brede ontwikkelingen zoals de professionalisering van de auteur, diens zoektocht naar autonomie en de invloed van Zola's naturalisme op de Nederlandse letteren. Welke invloed er van deze ontwikkelingen uitgaat op Erens' eigen literaire productie komt eerst later aan bod.

Vormende jaren

In deze omvangrijke studie, die Frins op 9 september als proefschrift heeft voorgelegd aan de Rijksuniversiteit Groningen, is het van belang om de lezer bij de les te houden. De biograaf verbindt om die reden soms zeer uiteenlopende paragrafen met elkaar door in de eerste persoon enkelvoud of een interpretatie te bieden of vooruit te wijzen op wat komen gaat. Toch komt het terugkerende gebruik van dit 'ik' wat onpersoonlijk over: Frins mag dan wel deze conclusie hebben getrokken, maar hoe keek Erens daar zelf eigenlijk tegenaan?

Hoewel dit boek in de inleiding expliciet als 'biografie' wordt aangeduid – zij het dan van Erens' 'vormende jaren' tussen 1857 en 1893 – start het biografische gedeelte van het boek pas in het derde hoofdstuk. Daarin worden de kinder- en schooljaren van Erens beschreven vanuit de veronderstelling dat kennis van deze achtergrond noodzakelijk is voor het begrip van zijn positionering bij aankomst in Parijs. Als Zuid-Limburger groeide hij op in een streek zonder duidelijke grenzen. De talen waarmee hij grootgebracht werd – Frans, Duits en pas later Nederlands – zorgden voor een internationale blik op de wereld. Dat lijkt voor zich te spreken, maar de lezer blijft toch met vragen zitten: in hoeverre had Erens dankzij zijn beheersing van het Frans en Duits kennis tot zijn beschikking die voor zijn tijdgenoten ontoegankelijk bleef, en hoe bracht hij deze kennis in stelling bij zijn verblijf in Parijs? Frins lijkt er wat gemakkelijk van uit te gaan dat de talenkennis van Erens als

uniek moet worden beschouwd. De biograaf meent bijvoorbeeld dat er tijdens Erens' verblijf in het Quartier Latin maar weinig Nederlandse studenten rondliepen die Frans spraken – wat bevreemdend klinkt, want waarom zouden ze anders naar Frankrijk komen?

Naast zijn talenkennis beschikte Erens ook over andere eigenschappen die ervoor zorgden dat hij in Parijs makkelijk mensen om zich heen verzamelde: hij had een grote eruditie en belezenheid, maar toonde ook graag de ambitie om het te maken in de literaire wereld. Zijn vrienden ontwikkelden zelfs het neologisme *s'érenser* om aan te duiden hoezeer Erens zich afbeulde om zijn literaire en journalistieke pennenvruchten aan de man te krijgen. Hij had volgens Van Deyssel een 'tijdloos karakter', dat makkelijk overweg kon met verschillende generaties. Een andere factor die zijn succes in Parijs kan helpen verklaren is de afwezigheid van een vader, die reeds was overleden toen hij in de Lichtstad aankwam. Erens hoefde tegenover zijn vader niet de verwachtingen waar te maken die zijn familie hem vanaf zijn geboorte probeerde op te leggen. Zijn moeder had wel bezwaar gemaakt tegen Erens' voorgenomen vertrek naar Parijs, maar die wist haar zoon te omzeilen door haar wijs te maken dat hij zich in Bonn zou vestigen – een tamme studentenstad waar hij uiteindelijk maar een paar maanden verbleef. Toch wist de schrijver zijn moeder ervan te overtuigen dat ze hem maandelijks 100 francs moest sturen.

Reliëf

Frins zet het verblijf van Erens in Parijs af tegen bezoeken van zijn tijdgenoten aan de Lichtstad. Daardoor krijgt de biografie reliëf: hoe uniek was het dat Erens zo makkelijk zijn weg vond in het turbulente literaire leven van de Franse hoofdstad? Louis Couperus was eigenlijk de enige die destijds Parijs bezocht om daar zijn geluk als iterator te beproeven – zonder veel succes overigens. Lodewijk van Deyssel en Frank van der Goes kwamen er slechts voor toeristisch vermaak. Conrad Busken Huet vestigde zich pas op hoge leeftijd in Parijs en bleef zo goed als afzijdig van het literaire verkeer.

De periode in Parijs wordt in *Gendelettre* terecht als een keerpunt in het leven van Erens

beschouwd. Zonder het verblijf in de Lichtstad was het moeilijk voor te stellen hoe hij warm had kunnen lopen voor het naturalisme van Zola, dat in Nederland toen nog met de nodige reserves werd ontvangen. Gedurende zijn Parijse periode raakte Erens ook betrokken bij literaire groeperingen die meer afstand namen tot het naturalisme. Dankzij hen raakte hij in de ban van *Les Fleurs du mal*, de vernieuwende poëziebundel van Charles Baudelaire – zonder evenwel te verdwalen in diens hang naar het *paradis artificiel*: de opium en de hasj. Baudelaire was destijds in Nederland een nog zo goed als onbekend dichter. Frins maakt aannemelijk dat Erens een belangrijk stempel heeft gedrukt op diens invloed op de Nederlandse letteren. Vooral de bundel 'prozagedichten' die Erens bij terugkeer in Amsterdam in 1893 publiceerde onder de titel *Dansen en rhythm* was duidelijk geïnspireerd door Baudelaire's eigen prozagedichten.

Opnieuw onderbreekt Frins zijn betoog voor een uitgebreide analyse van *Dansen en rhythm*. Vanwege het onbestemde karakter van het prozagedicht, dat door elke schrijver op een andere manier werd ingevuld, is het van belang om te onderzoeken wat Erens er precies onder verstond. Toch past Frins' nauwgezette analyse van de rijmvormen, metaforen en symboliek van deze bundel eigenlijk niet in een biografie van Erens. Frins had kunnen volstaan met de opmerking dat de bundel met onbegrip werd ontvangen in de Nederlandse pers, terwijl Erens in de beweging van Tachtig na publicatie van *Dansen en rhythm* juist gewaardeerd werd als 'voorloper', met een bijzondere kennis van de literaire ontwikkelingen in Parijs.

Na Erens' verhuizing naar Amsterdam gingen er deuren voor hem open die zonder zijn verblijf in Parijs waarschijnlijk gesloten waren gebleven. De schrijvers met wie hij zich nu omringde waren zeer geïnteresseerd in zijn verhalen over het leven in de Franse hoofdstad. Vanwege hun gemeenschappelijke afkeer van de bourgeoisie

Jean Frins met zijn in 2018 overleden informante Miekie Schoenmaeckers-Erens. Collectie Jean Frins

maakte Erens gauw vrienden onder de Tachtigers. Zonder hun vernieuwingszucht volledig te omarmen werd hij in staat gesteld om vanaf het eerste nummer te publiceren in hun tijdschrift *De Nieuwe Gids*. Ondertussen hield Erens vast aan het katholieke geloof en de nostalgische herinneringen aan zijn Limburgse jeugd. Omdat hij ouder was dan zijn vakgenoten kon hij gemakkelijk de positie innemen van gids, die de jongere generatie van advies voorzag. Een rol die weinig andere Limburgse schrijvers in de Nederlandse literatuurgeschiedenis hebben gespeeld. Het is een prestatie van formaat dat we dankzij deze biografie weten hoe Erens daartoe in staat was.

1 Dr. David Veltman promoveerde in 2021 op de biografie van de Vlaamse schilder Felix de Boeck (1898-1995): 'Sterven in het bed waarin ik geboren ben', waarvan de gelijknamige handelseditie verscheen bij Uitgeverij Verloren.

AANGESTIPT...

KOOS LINDERS, FUNS PATELSKI, DIANE SMEETS-HABETS

Poolse wortels in Limburgse grond

Historische Reeks Parkstad Limburg nr. 18. Samenstelling en redactie: Frans Wojciechowski. Heerlen 2021, 278 blz., gell. kleur en zwart-wit. ISBN/EAN: 978-94-93037-07-6. Prijs: € 22,75.

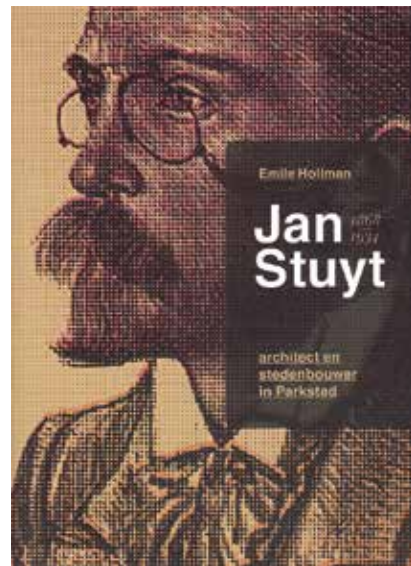
De bundel *Poolse wortels in Limburgse grond* bevat de verhalen van negen Pools-Limburgse families, waarvan de eerste immigranten zich aan het begin van de twintigste eeuw in Zuid-Limburg vestigden om emplooi te vinden in de steenkolenmijnen.

De bundel is uitgegeven ter gelegenheid van de viering van het 110-jarig bestaan van de Poolse vereniging 'Wojciecha', de eerste Poolse vereniging in Nederland en is als het ware een voortzetting van de eerder verschenen studie *Voor brood en vrijheid*, waarin de geschiedenis van de Poolse immigranten in Limburg in al

zijn facetten is beschreven. De voorliggende bundel bestaat vooral uit *oral history*: de verhalen zijn gebaseerd op familieoverlevering en persoonlijke herinneringen. Dat moge wellicht in historiografische zin aangemerkt worden als 'zwak' maar hier is het vooral de kracht van deze bundel. De verhalen brengen immers de geschiedenis tot leven en geven de mensen die daarin een rol spelen een gezicht, letterlijk en figuurlijk, gezien de vele familiefoto's. De lezer ontmoet de verteller zelf. Desondanks hebben de auteurs hun best gedaan om hun verhalen zo getrouw mogelijk te baseren op familiedocumenten, archiefstukken en ander bronnenmateriaal. Ter verheldering hebben enkele auteurs hun familieverhaal in een historische context geplaatst.

De verhalen zijn in alle vrijmoedigheid geschreven en soms heel persoonlijk. Dit blijkt met name uit het eerste verhaal van genealoog Funs Patelski, die liefdevol en op ontroerende wijze de geschiedenis van zijn familie en zijn eigen plaats daarin beschrijft. In alle verhalen worden de moeilijkheden van de eerste jaren beschreven, de strijd die zij voerden om te overleven en het spanningsveld tussen behoud van eigenheid en integratie. Bijzonder is dat alle vertellers een grote rol speelden en soms nog spelen in een bloeiend Pools verenigingsleven en vertellen wat dit voor hen betekende en nog steeds betekent. Het belang van deze bundel is dat

nu een aantal familiegeschiedenissen van Poolse immigranten voor de toekomst is vastgelegd opdat deze niet verloren zullen gaan. Tevens laten de verhalen zien dat integratie met behoud van eigenheid niet alleen mogelijk is, maar ook dat de komst van 'nieuwe' mensen een vitale inbreng geeft aan de samenleving. Van harte aanbevolen! (KL)

Jan Stuyt, architect en stedenbouwer in Parkstad

Door: Emile Hollman. Heerlen 2021, 180 blz., geïll. ISBN/EAN 9789079226870 Prijs: € 34,50.

Ter gelegenheid van de Stuyt-tentoonstelling in De Vondst (nog te zien tot en met 16 januari 2022) schreef Emile Hollman het boek *Jan Stuyt, architect en stedenbouwer in Parkstad*. Architect Jan Stuyt ontwierp niet alleen gebouwen (Vroedvrouwenschool, Villa Haex,

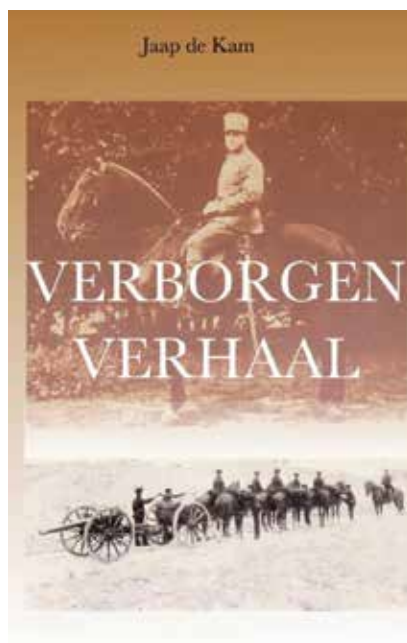
Corneliuskerk Heerlerheide) maar is vooral van belang vanwege zijn stedenbouwkundige visie, die onder andere resulteerde in de door hem ontworpen pleinen in Heerlen (Temp splein, De Hesseleplein) en vooral de woonbuurten voor mijnwerkers gebaseerd op het Engelse idee van de 'tuindorpen' met veel licht, ruimte en groen. Het verhaal van Stuyt wordt verteld aan de hand van kaarten van het verspreidingsgebied, ontwerptekeningen van de huizen en vele foto's van wat er nu nog in Parkstad te vinden is aan werk van Stuyt.

In het eerste deel van het boek plaatst Emile Hollman de komst en het werk van Stuyt in historisch perspectief. Stuyt werd door Henri Poels naar de Mijnstreek gehaald om hem te helpen de woningnood te bestrijden door het ontwerpen en bouwen van woningen. Ook al was voor Poels de zielzorg voor de mijnwerkers het primaire aandachtspunt maar die ziel huisde wel in een lichaam dat onderdak, warmte en voedsel nodig had. Zonder zorg voor het dagelijks welzijn was zielzorg onmogelijk. Hollman laat ook zien dat Stuyt zich plooidde naar de maatschappelijke opvattingen van zijn tijd. In Stuyts ontwerpen zijn de hiërarchische verhoudingen duidelijk zichtbaar, vooral op de Molenberg in Heerlen. Onderaan de Molenberg staat de statige villa van mijn directeur Haex, dan de mooie huizen voor het hogere mijnkader en bovenaan de kleinere huizen voor de mijnwerkers.

Het boek sluit af met een evaluatie van het werk van Stuyt door de architecten Jo Coenen en Wim van den Bergh, lid van het Stuyt-gezelschap en oud-stadshistoricus Roelof Braad en voormalig steden-

bouwkundige Ton van Mastrigt. Unaniem onderstrepen zij het belang van het werk van Stuyt, dat voor het nageslacht bewaard moet blijven. Wellicht komt er ooit een Stuytmuseum?

Het prachtig vormgegeven boek biedt een helder en toegankelijk overzicht van het werk van Stuyt. Voor geïnteresseerden in de (geschiedenis van de) huidige stedenbouwkundige ontwikkeling van Parkstad is het verplichte literatuur. (KL)

Verborgenen Verhaal

Frans' verborgen oorlogsverhaal.
Jaap de Kam (Geleen 1950), non-fictie, redactie Rika de Kam-Habets, inhoudelijke toets Philma Herberichs-Habets. Een lijst van bronnen en literatuur. Paperback, Amstelveen 2021, 176 blz., zwart-wit gell. ISBN/EAN 9789464187304. Prijs: € 16,95.

Een deels autobiografische familiegeschiedenis verweven in het bijzondere oorlogsverhaal van de Zuid-Limburgse mijnwerker Frans Habets (1913-1977) uit Ubachsberg. 'Stille Frans' werd

hij genoemd. Hij vertelde vrijwel nooit iets over hetgeen hij had meegemaakt tijdens de Duitse inval in de meidagen van 1940. In 1933 was Frans ingeloot voor militaire dienst. Van huis uit had hij geleerd met paarden om te gaan. Zo kon hij ingedeeld worden bij de cavalerie en zat hij hoog te paard. In de zomer van 1934 ging hij met groot verlot. Met tegenzin werd hij ondergronds mijnwerker. Boerenwerk leverde weinig of niets op. Hij wilde sparen om later een gezin te kunnen onderhouden. Zo is het toentertijd menige koempel van boerenafkomst vergaan.

De auteur, geboren uit protestante 'Hollandse' ouders, beschrijft uitvoerig hoe het er in die tijd in Zuid-Limburg toeging. Allerlei aspecten komen daarbij aan de orde. De auteur vertelt dat hij nooit had gedacht een katholieke vrouw te trouwen. Hoe werd hij binnen de katholieke familie opgenomen? Dit alles is te lezen in dit vlot geschreven, goed leesbare en uitgebreide familieverhaal geplaatst in de context van die tijd. De hoofdpersoon, Frans Habets, werd in augustus 1939 opgeroepen zijn land te verdedigen. De mobilisatie was een feit. Uitvoerig beschrijft de auteur hoe het Frans daarbij verging. Naast archief- en literatuuronderzoek putte hij zijn informatie uit brieven die Frans schreef aan het thuisfront en interviews met zijn aangetrouwde familieleden. In het bijzonder met zijn zwager Jan Habets (1947-2010). Tijdens verbouwingen van hun huizen werkten Jan en zijn vader Frans vaker samen. Daarbij vertelde 'Stille Frans' hem ook een paar herinneringen uit de oorlogstijd. Een van de zeldzame keren dat zich dit voordeed. De auteur eindigt met beschouwingen over het verleden van

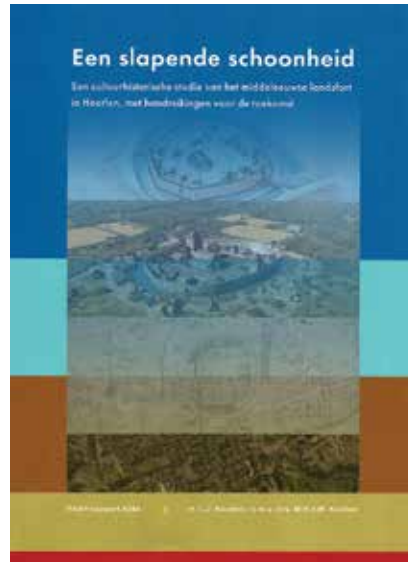
Limburg, met aandacht voor de bijzondere status van de provincie in Nederland, de rooms-katholieke kerk, het dialect, de folklore, tradities en de mijnwerkers. Tenslotte is het aardig te vermelden dat ons redactielid Diane Smeets-Habets een kleindochter is van Frans Habets. Voor mij verrassend is dat het boek ook deels over mijn eigen familie gaat. Mijn grootvader Alfons Savelberg (1894-1956) uit Valkenburg was een volle achterneef van Mathilde Scheijen (1917-1989) de vrouw van 'Stille Frans'. Het wel en wee van haar familie komt eveneens uitvoerig aan de orde.

Wie meer over het Verborgene Verhaal van Frans Habets wil weten leze het boek. Kortom, van harte aanbevolen. (FP)

Een slapende schoonheid. Een cultuurhistorische studie van het middeleeuwse landsfort in Heerlen, met handreikingen voor de toekomst.

Door Keunen, L.J. m.m.v. M.H.J.M Kocken. RAAP rapport 4244, Weesp 2020, full colour geïll, 111 blz. ISSN: 0925-6229. Het rapport is gratis te downloaden via de website van RAAP (www.raap.nl) onder Publicaties/erfgoedrapporten.

In opdracht van de gemeente Heerlen heeft RAAP archeologisch adviesbureau een studie gemaakt van het landsfort Herle. Bij deze studie zijn met name archiefmateriaal, publicaties en kaartmateriaal bestudeerd en is er geen bodemonderzoek uitgevoerd. Wel zijn de resultaten van eerder uitgevoerd archeologisch onderzoek meegenomen. Daarnaast is er een werksessie gehouden met beleidsmedewerkers en

deskundigen op het gebied van erfgoedbeleving waarvan de conclusies verwerkt zijn in het rapport.

Dit rapport zal als basisdocument en handreiking moeten dienen waarmee het middeleeuwse verleden van Heerlen zichtbaarder en meer beleefbaar gemaakt kan worden.

In het eerste deel wordt de geschiedenis van het landsfort uitgebreid beschreven met raadpleging van de vele reeds hierover verschenen publicaties en resultaten van archeologisch onderzoek. Hoofdstuk 2 is chronologisch opgebouwd en start met een korte beschrijving van de vroegste ontwikkeling van de burcht. De fases van de burcht worden beschreven en afgewisseld met de beschrijving van de ontwikkeling van de kerk en de grachten. Dit alles wordt ondersteund door veel kaartmateriaal afkomstig van ouder onderzoek van bijvoorbeeld Van Hommerich. Nieuw zijn de afbeeldingen uit het Actueel Hoogtebestand Nederland (AHN) waardoor de ligging van het landsfort geduid wordt in het landschap. Op diverse plekken wordt ook gebruikgemaakt van

oude foto's met daarnaast een recente foto vanuit dezelfde positie. Na het beschrijven van de geschiedenis van het landsfort wordt er een waardestellende inventarisatie gedaan. Deze benoemt de waardevolle aspecten van het gebied van het landsfort zoals bouwwerken en structuren maar ook de beeldverstorende elementen.

In het laatste hoofdstuk wordt de informatie uit de voorgaande hoofdstukken gecombineerd en omgezet in adviezen om het landsfort niet alleen fysiek beter te beschermen maar ook zichtbaar en tastbaar te maken in de omgeving. Als bijlage is een schema toegevoegd waarin omgangsvormen met erfgoed worden beschreven.

Het rapport is prettig leesbaar en goed geïllustreerd met (historische) foto's, kaartmateriaal en impressies van het landsfort. Het geeft genoeg adviezen om het landsfort op een historisch verantwoorde en prominentere manier aanwezig te laten worden in het stadsbeeld. Het is nu aan de betrokken partijen om deze adviezen om te zetten in concrete acties en deze tot uitvoering te brengen. (DSH)

GELUKKIG NIEUWJAAR

Zandweg Heerlerbaan - Heerlen, 26 februari 1955 (Collectie Rijckheydt)

